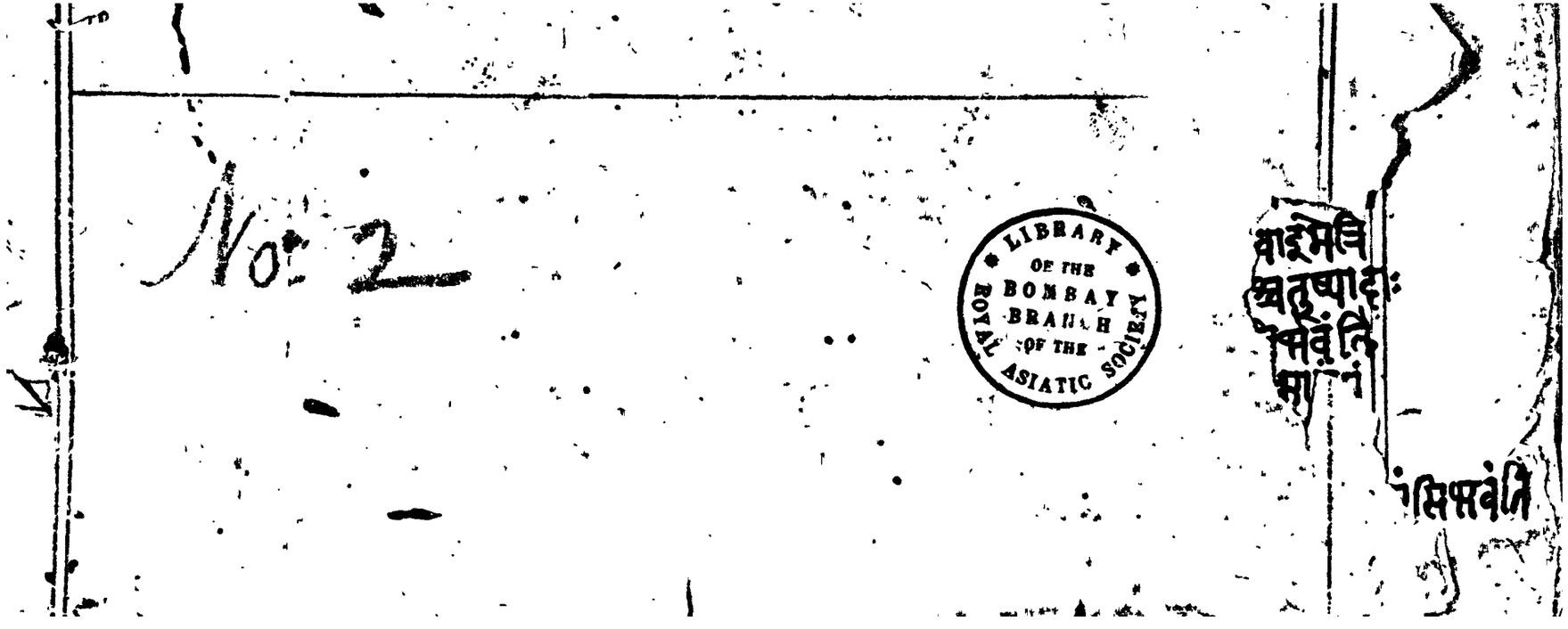
No: 2
LIBRARY
OF THE
BOMBAY
BRANCH
OF THE
ROYAL
ASIATIC SOCIETY

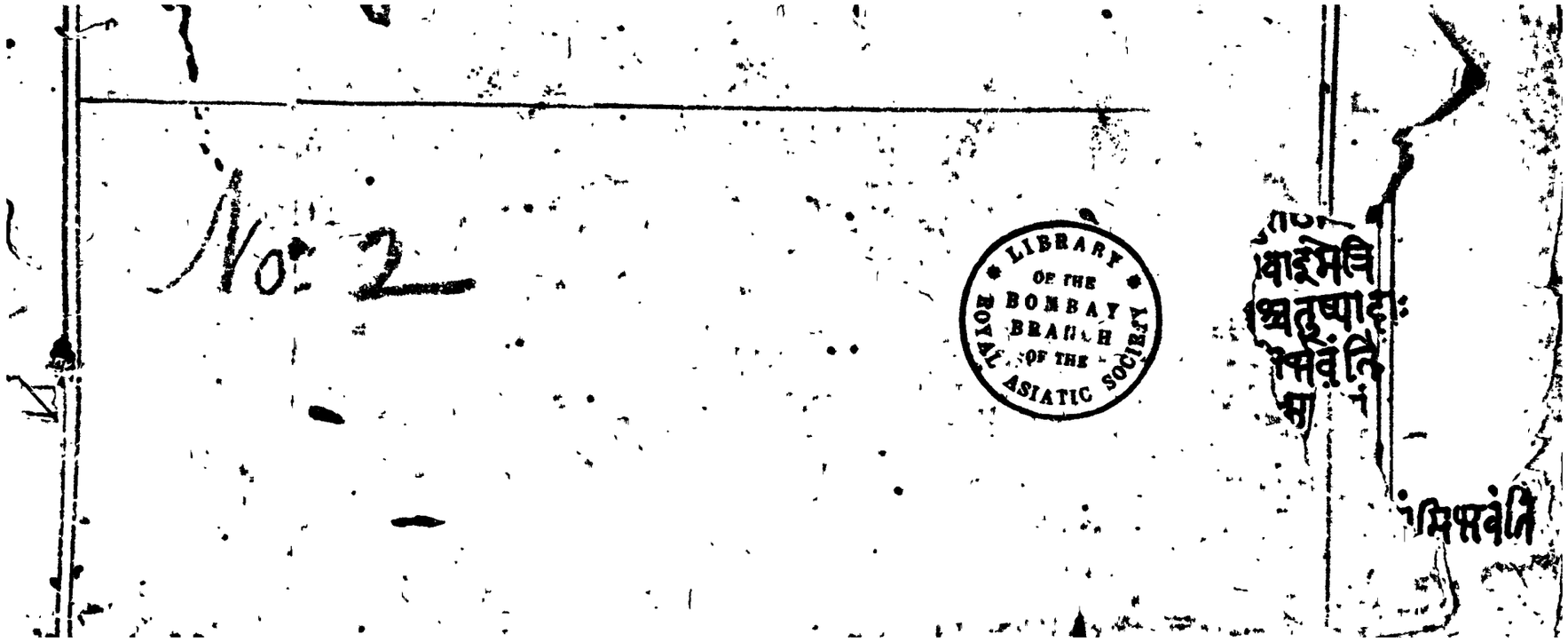

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

१ श्रीगणेशायनमः॥ हरिः ओम्॥ ॥ अथमहाव्रतमिदोवेदृचंहत्वामहानमवद्यन्महानमव
न्महाव्रतमभवत्महाव्रतस्यमहाव्रतत्वंद्वेएतस्याङ्गआज्यंकुर्यादितिहेकआहुरेकमितिहो
वस्थितेप्रवोदेवायाग्नयेऽतिरात्रेकामोवियोवियोवोअतिथिमितिपुष्टिकामःपुष्टिर्वविशः
मान्भवतीत्यतिथिमितिपदंभवतिनितंकुर्यादित्याहुरीश्वरोतिथिरेववरितोस्तदुहस्माहकुर्
योवैभवतियःश्रेष्ठतामश्नुतेसवाअतिथिर्भवतिनवाअसंतमातिथ्यायादियंतेतस्मादुका
तंकुर्यात्सयद्येतंकुर्यादागन्भवद्यहन्तमग्नियंतंत्वंप्रथमंकुर्यादितद्वाअहरीप्संतःसंवत्सर
तंतआगच्छंतंत एतेनुष्टुप्सूक्तीर्षाणेत्वयस्तृवाभंतिब्रह्मवेगायत्रीवाग्नुष्टुप्ब्रह्मणैवतद्ब्र

वं

२ त्वंसंधास्यद्बोध्यग्निःसमिधाजनानामितिकीर्तिकामोहोताजनिष्टचेतनइतिप्रजापशुकामः
प्राअग्निन्नरोदीधितिंसिरण्योरित्यन्नाद्यकामोग्निर्वाअन्नादेश्चिरतरमिवबादृतरेष्वाज्येष्वग्निमा
गछंत्यथेहमुखतएवाग्निमागछंतिमुखतोन्नाद्यमश्नुतेसुखतःपाप्मानमपघ्नतेहस्तच्युतीजनय
तेतिजातवेदतस्माद्वाअङ्गोयजमानोजायतेतस्माज्जातवेदानिवक्तवाहिछंदांसिभवंतिनवाइमेवि
वृतोलोकाएषामेवलोकानामभिजित्यैतद्वैछंदसीभवतःप्रतिष्ठापाएवद्विप्रतिष्ठोवैपुरुषश्चतुष्पादः
पशवोयजमानमेवैतद्विप्रतिष्ठंचतुष्पात्सुपशुषुप्रतिष्ठापयतिताःपशवःचनेनेपंचविंशतिर्भवंति
पंचविंशोयंपुरुषोदशहस्त्याअंगुलयोदशपाद्याद्वावूरूद्वोबाहूअशिवेपंचविंशस्तमिममात्मानंप
चविंशंसंस्कुरुतेयोपंचविंशंवाएतदहःपंचविंशएतस्याङ्गस्तोमस्तत्समेनसमंप्रतिपद्यतेतस्मा
चतुष्पादावैपशवःपशूनामवरुध्यैतानित्रीणिछंदांसिभवंति

द्वेएवपंचविंशतिर्भवंतितास्त्रिःप्रथमयात्रिरुत्तमयैकयानचिंशान्न्यूनाक्षराविराण्न्यूनैवैरेतःसिच्यं
तिन्यूनेप्राणान्न्यूनेनाद्यंप्रतिष्ठितमेतेषांकामानामवरुध्याएतान्कामानवरुंधेयएवंवेदैतान्त्रिसं
पद्यंतेबृहतीवविराजंवछंदोयेतस्याङ्गःसंपूर्त्तामथोअनुष्टुभमनुष्टुबायतनानि ह्याज्यानि॥२॥
गायत्रंप्रउगंकुर्यादित्याहुस्तेजोवैब्रह्मवर्चसंगायत्रीतेजस्येवब्रह्मवर्चसीभवतीष्णिहंप्रउगंकु
र्यादित्याहुरापुवैउष्णिहामयुष्मान्भवतीत्यानुष्टुभंप्रउगंकुर्यादित्याहुरक्षरंवाअनुष्टुपक्षरवत्स्याद्य
इतिबाहैतंप्रउगंकुर्यादित्याहुःश्रीर्वैबृहतीश्रीमान्भवतीतिपाङ्क्तंप्रउगंकुर्यादित्याहुरन्नंवैपङ्क्ति
रन्नवान्भवतीतित्रैष्टुभंप्रउगंकुर्यादित्याहुर्वीर्यंवैत्रैष्टुभंवीर्यवान्भवतीतिजागतंप्रउगंकुर्यादित्याहुर्जागता
पशवःसंभुमान्भवतीतिदुगायत्रमेवकुर्याद्ब्रह्मवैगायत्रीब्रह्मैतद्रूपंब्रह्मैतद्ब्रह्मप्रतिप २

त्रिष्टुब्बीर्य २

द्यतेतदुमेमधुछंदसंमधुहस्मवाऋषिभ्योमंछंदाश्छंदांसितन्मधुछंदसोमधुछंदस्त्वमथोअन्नंवैम
धुसर्वंवैमधुसर्वेवैकामामधुतद्यन्माधुछंदसंशंसतिसर्वेषांकामानामवरुध्यैसर्वान्कामानवरुंधे
यएवंवेदैतद्वैकाहिकंरूपसमृद्धंबहुवाएतस्मिन्नहनिकिंचकिंचवारणंक्रियतेतूंत्वाएवैतूंति
र्वैप्रतिष्ठैकाहःतूंत्यामेवतत्प्रतिष्ठायामंतनःप्रतितिष्ठंतिप्रतितिष्ठतियएवंवेदयेषांचैवंविद्वा
नेतद्धोताशंसति॥३॥वायवायाहिदर्शतेमेसोमाअरंकृतादर्शतेत्येतद्वाअहरंयज्ञमानायत्वे
देवेभ्यश्चारंहास्मैएतद्रूपंभवतियएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोताशंसतींद्रवायूइमेसुताआ
यातमुपनिष्कृतमितिपदैर्निष्कृतंतत्संस्कृतेनाहास्येंद्रवायूसंस्कृतंगच्छतोयएवंवेदयेषांचैवं
विद्वानेतद्धोताशंसतिमित्रंहुवेवरुणंधियंघृताचींसाधंतेतिवाग्वैधीर्घृताचीवाचमेवास्मिं

३ सद्दधातियएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोतारंसंस्कुर्वन्ति नायज्वरीरिषइत्यनुवाडूषोन्नाधुस्या
वरुध्याआयातंरुद्रवर्तनीइत्याहास्याग्निर्नोयज्ञंगच्छतोयएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोता
रंसंस्कुर्वन्ति नायज्वरीरिषइत्याहिविश्वेभानंविड्वायाहिधियेषितइड्वायाहितूतुजानइत्याह्याह्याहीतिनूनंसत्या
हास्यैतद्देवयज्ञंगच्छतियएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोतारंसंस्कुर्वन्ति मासप्तर्षणीधृतोविश्वेदेवा
सआगतेत्याहास्यविश्वेदेवाहवंगच्छंतियएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोतारंसंस्कुर्वन्ति दाश्वांसोदाशुषः ८
सुतमितियदाहैदद्धुषोदद्धुषःसुतमित्येवतदाह ददतिह्यस्मैतंकामंदेवायत्कामयतेऽसंस्कृतंसंस्कुर्वन्ति
एवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोतारंसंस्कुर्वन्ति पावकानःसरस्वतीयज्ञंवष्टुधियावसुरितिवाग्वैधियावसु
र्वाचमेवास्मिंस्तद्दधातियएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोतारंसंस्कुर्वन्ति यज्ञंवष्टूतियदाहयज्ञंवहन्ति ३

ये वतदाहैताःपरोक्षवचनेनैकविंशतिर्वैपुरुषेदशहस्त्याअंगुलयोदशपा
द्याआत्मैकविंशस्तमिममात्मानमेकविंशंसंस्कुरुतैताभिःप्रथमयात्रिरुत्तमयापंचविंशति
र्वैपंचविंशआत्मापंचविंशःप्रजापतिर्दशहस्त्याअंगुलयोदशपाद्याऊरुद्वौबाहूआत्मैवपंच या
विंशस्तमिममात्मानंपंचविंशंसंस्कुरुतेयोपंचविंशोवाएतदहःपंचविंशएतस्याङ्क्स्तोमस्तत्समे
नसमंप्रतिपद्यतेतस्माद्वैएवपंचविंशतिर्भवंतिभवंति॥४॥ ॥प्रथमोध्यायः॥ ॥आत्वारथंय
थोतंपरुदंवसोसुतमंधसइतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुचरंवैकाहिकोरूपसमृद्धौबहुवाएतस्मि
न्नहनिकिंचकिंचवारणंक्रियतेऽथांत्याएवथांतिर्वैप्रतिष्ठाकाहःथांत्यामेवैतत्प्रतिष्ठायामंनतः
ति प्रतिष्ठंतिप्रतितिष्ठतियएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्धोतारंसंस्कुर्वन्ति इडेदीयएदिहिप्रसूतिरग्नीवी

र्मिर्पतउक्थिनइंद्रयुक्थंवाएतद्हैरूक्थवद्रूपसमृद्धंमेतस्याद्वोरूपंप्रेतुब्रह्मणस्पतिरच्छा
वीरमितिवीरवद्रूपसमृद्धंमेतस्याद्वोरूपंप्रतिष्ठब्रह्मणस्पतेसुवीर्यमितिवीर्यवद्रूपसमृद्धंमेत
स्याद्वोरूपंप्रनूनंब्रह्मणस्पतिर्मंत्रंवदत्युक्थ्यमित्युक्थंवाएतद्हैरूक्थवद्रूपसमृद्धंमेतस्याद्वोरू
पंमग्निर्नेतासतूनृहतिवाचंधियमितिद्रूपमेवैतद्धैरंतस्याद्वोरूपंवंसोमक्रतुभिःसुक्रतुर्भूस्वं
ष्टाष्टवेसिमेहिवेतिष्टषण्वद्वाइंद्रस्यरूपमेवैतद्धैरंतस्याद्वोरूपंपिन्वंत्यपोयंनमिहेविन
यंतिवाजिनमितिवाजिमद्वाइंद्रस्यरूपमेवैतद्धैरंतस्याद्वोरूपंमयोऽसंदृहंतिस्तनयंतमक्षि
तमितिस्तनयद्वाइंद्रस्यरूपमेवैतद्धैरंतस्याद्वोरूपंप्रवद्वाजयद्वहंतद्वतियद्वैद्वहन्नमहन्महद्व
द्रूपसमृद्धंमेतस्याद्वोरूपंद्वहदिंद्रागायतेतियद्वैद्वहन्नमहन्महद्वद्रूपसमृद्धंमेतस्याद्वोरूपंनकिः ४

सुदासोऽग्नेपर्यसनरीरमदितिपर्यस्तवद्वांतिमद्रूपसमृद्धंमेतस्याद्वोरूपंसर्वान्यगाद्यांछंसतिसर्वे
षामद्वामाप्नोतिसर्वेषामुक्थानांसर्वेषांपृष्ठानांसर्वेषांस्तोत्राणांसर्वेषांप्रउगाणांसर्वेषांसवनानां॥५॥अ
सत्सुमेजरितःसाक्षिवेगःसत्यंश्रुतमितिशंसतिसत्यंवाएतद्हैःसत्यवद्रूपसमृद्धंमेतस्याद्वोरूपंतद्
वासुरंब्रह्मैववसुरैब्रह्मैतद्हैब्रह्मणोवतद्ब्रह्मप्रतिपद्यतेतदाहुरथकस्माद्वासुरैणेतन्मरुत्वतीयंप्रतिप
द्यतइतिनहवाएतदन्योवसुरासीन्मरुत्वतीयमुदयछन्नविवायावेतित्स्माद्वासुरैणेवैतन्मरुत्वतीयंप्र
तिपद्यतेतदनिरुक्तंप्राजापत्यंशंसत्यनिरुक्तोविप्रजापतिःप्रजापतेरेवैसयज्ञंदिंदंनिरोहतेनैंद्राबृहत्पान
प्रव्यवैतेपिबासोममश्विनमुग्नतदूतिशंसत्यूर्वगवंमहिगणानइंद्रेतिमहद्वद्रूपसमृद्धंमेतस्याद्वोरू
पंतदुक्तंरद्वाजैश्वरद्वाजोहवाऋषीणांमनूवानतमोदीर्घजीवितमंस्तपस्वितमआससएतेनसूक्ते

नेपाप्मानमपाहतंतद्यद्वारद्वाजंरांसतिपाप्मनोपहत्यांअनूत्वानोदीर्घजीवीतपस्व्यसानीतितस्मा
द्वारद्वाजंरांसतिकयाश्रुभासवयसःसनीळाइतिरांसत्यांशासतेप्रतिहर्यंत्पुरुष्येपुरुष्यं वाएतद्
हरुक्थवडूपसमृद्धंमेतस्याद्वोरूपंतदुकयाश्रुभीयंमतेद्वेसंज्ञानंसंतनिसूक्तंयत्कयाश्रुभीय
मेतेनहवाइंद्रोगस्योप्रस्तंत्तसमजानंततद्यत्कयाश्रुभीयंरांसतिसंज्ञात्याएवंतद्वापुष्यंतद्योस्य
प्रियस्याकुर्यादेवास्यकयाश्रुभीयंमरुत्वांरंद्रवृषाशोरणायेतिरांसंतींद्रवृषमहूतिंवृषण्वद्वा
इंद्रस्यरूपंमेंद्रमेतद्वैरंतस्याद्वोरूपंतदुवैश्वामित्रंविश्वस्यहवैमित्रंविश्वामित्रआसविश्वंहास्मै
मित्रंभवतियएवंवेदयेषांचैवंविद्वान्नेतद्वोतारांसतिजनिष्ठाउग्रःसहसेतुरायेतिनिविद्वानेमे
काहिंकारंरूपसमृद्धंबहुवाएतस्मिन्नहनिकिंचकिंचवारणंक्रियतेरांत्याएवंरांतिंवैप्रतिकां ५ ४

हरंरांत्यैवंतत्प्रतिष्ठायामंततःप्रतितिष्ठंतिप्रतितिष्ठतियएवंवेदयेषांचैवंविद्वानेतद्वोतारां
सतिंताःपराग्वनेनंसप्तनवतिर्फवंतिंसायानवतिस्तिस्रस्त्रिरात्रोविराजोथयाःसप्ता
तियंतियेवैषप्रजासास्यस्यंतस्याएवंतास्त्रिःप्रथमयात्रिरुत्तमयैकशतंभवंतिपंक्तांगुल
यश्चतुष्पदोद्विकक्षसीदोश्राक्षश्चांसफलकंचसापंचविंशतिःपंचविंशानीतराणिद्यूंषिनित्व
क्षतमात्मैकशततमोयज्ञतंतदायुरिंद्रियंवीर्यंतेजोयज्ञमानंएकशततमआयुषींद्रियेवीर्यं
तेजस्प्रतिष्ठितंस्तात्त्रिष्टुभमक्षितंसंपद्यंतेत्रैष्टुभोहिमध्यंदिनंमध्यतोहिकिंरेवत्यंरेव
त्यभिस्यंवैप्रेखोयोयंपवतेएषह्येषुलोकेषुप्रेखतइतितत्प्रेखस्यप्रेखत्वंमेकंफलंकंस्यादित्या
हैरंकधाह्येवायेवायुःपक्वंतेस्यरूपेणतितन्नादृत्यैचीणिफलकानिस्युरित्याहुस्वयोवाइ

मेत्रिवृतौलोकौषांरूपेणेतितन्नाहृत्यंदिएवस्यातांद्वौवाहूमौलोकौवज्ञातमाविवहरूपेतेयऽएनंत्र
तरेणाकाशःसोंतरिक्षलोकस्तस्मादेवस्यातेमौदुंबरेस्यातांमूर्वाअन्नाद्यमुदुंबरंयुज्जीनाद्यस्या
वरुध्यैमध्यतऽद्धतेस्यातांमध्यतोदेप्रजान्यन्नंधिनोतिमध्यतएवतदन्नाद्यस्यपज्ञमानंदधातियुष्मणो
रज्जवोभवंतिदक्षिणाश्चसव्याश्चदक्षिणावाएकेषांपशूनांरज्जवेःसव्याएकेषांतद्युष्मण्योरज्जवोभव
न्तियुष्मयेषांपशूनामार्ष्टिदार्ष्यस्युर्दर्भोवौषधीनामपहतपाप्मातस्माद्दार्ष्यस्युः॥७॥अरत्निमात्रऊ
र्ध्वमूर्मेःप्रेंखस्यादित्याहुरेतावतावैस्वर्गोलोकोःसंमिताइतितन्नाहृत्यैप्रादेशमात्रेस्यादित्याहुरेताव
तावैप्राणाःसंमिताइतितन्नाहृत्यैमुष्टिमात्रेस्यादेतावतावैसर्वमन्नाद्यंकियतेएतावतासर्वमन्नाद्य
मभिपन्नंतस्मान्मुष्टिमात्रएवस्यात्पुरस्तात्प्रेंखंवेप्रेंखमधिरोहेदित्याहुरेतस्यरूपेणयएषतपतिपुरु ६

स्ताध्येषड्मात्रोलोकाःप्रत्यङ्धिरोहतीतितन्नाहृत्यंतिर्यंचमधिरोहेदित्याहुस्तिर्यंचंवाअश्वमधिरोहंतिनो
सर्वान्कामान्नवाप्नवोमेतितन्नाहृत्यमंचंचमधिरोहेदित्याहुरनूंचंवैनावमधिरोहंतिनोवैषास्वर्गंयाणीय
प्रेंखवहतितस्मादंचंमेवाधिरोहेच्छुबुकेनोपस्पशेच्छुकोहैवंवृक्षंमधिरोहतिसऊवपसामन्नादतमइतितस्मा
च्छुबुकेनोपस्पशेद्बाहुभ्यामधिरोहेद्बाहूवैवयांस्यसिनिविगृह्यैवंवृक्षंसऊवयांसांवीर्यवत्तमइतितस्माद्बाहुभ्या
मधिरोहेद्दृत्यैपादंनोछिंद्यान्निर्दृत्यैप्रतिष्ठायाऽछिद्यादितिप्रेंखंहोताधिरोहत्योदुंबरीमासंदीमुद्गातोदृषदंप्रे
खोषासंदीतन्मिथुनंमिथुनमेवैतदृक्षमुखेकरोतिप्रजात्यैप्रजायतेप्रजायापशुभिर्यएवंवेदयाऽन्नंवैप्रेंखंश्री
रासंधन्नंवैवैतच्छ्रियंवान्वधिरोहंतौहसंहिऽकोःसमधिरोहंतिसब्रह्मकाःसमुत्सृप्यवौओषधिवनस्पतयः
फलंगृह्णंतितद्यदेतस्मिन्नहनिसर्वशूःसमधिरोहंतीषमेवैतदूर्जंमन्नाद्यमधिरोहंतियुज्जीनाद्यस्यावरुध्यैव

षट्टक्त्यावरोहेदित्याहुस्तत्तन्नाद्रत्यमकृतावेसापचितिर्यामपश्यतेकरोतिनिग्रह्यमक्षमवरोहे
दित्याहुस्तत्तन्नाद्रत्यमकृतवेसापचितिर्योमधृष्टायकरोतिप्रतिख्यायमक्षमवरोहेदेषावाअपचितिर्यो
पश्यतेकरोतितस्मात्प्रतिख्यायैवमक्षमवरोहेत्साऽवरोहेत्योवेदेवरेतसंपूजायतेतस्मात्साऽवरोहे
दवरोहेत्॥८॥ ॥इतिद्वितीयोध्यायः॥ ॥हिंकारोवैतदहःप्रतिपद्यतेत्याहुर्ब्रह्मवैहिंकारोब्रह्मैतद्
हर्ब्रह्मणोवतद्ब्रह्मप्रतिपद्यतेयएवंवेदयदेवहिंकारेणप्रतिपद्यता३ई॥वृषावैहिंकारोयोषाकेम्मिथुन
म्मिथुनमेवतदुक्थमुखेकरोतिप्रजात्यैप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदयदेवहिंकारेणप्रतिपद्यता३ई॥
यथावाअग्निरेवंब्रह्मणोहिंकारोयदेकिं-चाग्नियाग्निमित्तत्स्तुत्यस्तोमेनन्तृणात्येवैयंकामंकामयतेहिंकारे
णप्येवैनन्तृणात्तिप्रएवंवेदयदेवहिंकारेणप्रतिपद्यता३ई॥वा-योवाएषयाद्वन्निहैवैयंचमानुष्येचयद्धिं ७

कारःसयदिहैवैयंप्रतिपद्यतेवा-यूमेवतद्यावर्तयतिदैवीचमानुषीवं॥९॥तदाहुःकैतस्याद्धुःप्रतिप
दितिमनश्चवाऽकेतिब्रूयात्सर्वंन्यस्मिन्काममाश्रितोःसर्वान्न्याकामांदुहेमनसिवैसर्वंकामाश्रि
तोमनसाहिसर्वान्कामांध्यायतिसर्वंहास्मिन्काममाश्रयतेयएवंवेदवाग्वैसर्वान्कामांदुहेवा-वाहि
सर्वान्कामान्वदतिसर्वान्हास्मैकामान्वाग्दुहेयएवंवेदतदाहुर्नैतदहरुक्थंवा-नयजुषानसाम्नाप्र
यक्षास्तिपद्यतेन्नचैनयजुषानसामृग्याहितिंतदेताएवव्याहृतीःपुरस्ताज्जपेद्भूर्भुवःस्वरितिवा
वव्याहृतयइमेत्रयोवेदाभूरित्येवऋग्वेदोभुवरितियजुर्वेदःस्वरितिसामवेदस्तन्नचैनयजुषानसाम्नो
रूपाख्यास्तिपद्यतेन्नचैनयजुषानसाम्नएतिं॥१०॥तदितिप्रतिपद्यतेतन्नदितिवाअन्नमन्नमेवतदभि
प्रतिपद्यतएतावावप्रजापतिःप्रथमांवाचंव्याहरद्येकाक्षरद्व्यक्षराऽन्तेतितातेतितथैवैतत्कुमारःप्रथमवा

दीवा-वंव्याहरत्येकाक्षरंवाक्षरंतेतिनातेतिंतयेवतन्नतवृत्यांवा-वाप्रतिपद्यतेतदृक्रमृषिणाबृहस्पतेप्रथ
मंवा-वोऽग्रमियेतधेवप्रथमंवा-वोऽग्रंयज्ञस्यैतन्नामधेयंदधानाइतिवा-वाहिनामधेयानिधीयंतेय
देषांश्रेष्ठंयदृरिऽग्रमासीदित्येतध्रुवमेष्ठमेतदृरिंप्रेणातेदेषांनिहितंगुहाविहितंदिमुहुगुहाध्यक्षमिमा
देवतांऽग्रऽआविरधिदेवतमित्येतत्तदृक्रमवतीति॥१०॥तदिदासमुवनेषुज्येष्ठमितिप्रतिपद्यतेएतद्वावसु
वनेषुज्येष्ठंयतोजज्ञऽउग्रस्त्वेषनृम्णाइत्येतद्ध्येषजातऽउग्रस्त्वेषनृम्णाःसद्योजज्ञानोनिरिणातिशत्रूनितिस
द्योह्येषजातःपाप्मानमपहतान्नुदतेविश्वेमदंत्यूमाइतिभूतानिवैविश्वेदेवास्तएनमनुमदंत्युदगादृद
गादितिवावृधानःशवसाभूर्योजाइत्येषवैवावृधानःशवसाभूर्योजाःशत्रुर्दासायपत्नियंदधातीतिस
र्वंह्येतस्माद्बिभायोव्यन्नव्यन्नवसस्नीतिपञ्चप्राणियञ्चाप्राणकमित्येवतदाहसंतेनवंतप्रभृताम ८

देषितितवदावक्त्राइत्येवतदाहत्वंकतुमपिहृणंतेतिविश्वदृतित्वयीमानिसर्वाणिभूतानिसर्वाणिम
न्नांसिसंवेऽतवोपिहृणंतीत्येवतदाहद्विर्यदेतेऽभिवंत्यूमाइतिद्वौवैसंतौमिथुनौप्रजायेतेप्रजायै
यतेप्रजयापशुभिर्यएवंवेदस्वादोःस्वादीयःस्वादुनासृजासमितिमिथुनंवैस्वादूप्रजास्वादुमिथुनेनैव
तत्प्रजांसंसृजत्यदःसुमधुमधुनाभियोधीतितिमिथुनंवैमधुप्रजामधुंमिथुनेनैवतत्प्रजाममिप्रयु
तितदृक्रमृषिणास्वायत्रनूनंत्वामिरयतेत्यस्यांगारीयीमिमांछंदोमयीमित्येवतदाहोद्योतनूरेवतनो
ऽस्तुक्षेषजमित्येषेगारीयीरूपंछंदोमयीत्येवतदाहतस्येयंन्यष्टावक्षराणिसागायत्रीपान्येकादशसाव्रि
ष्टुब्यानिद्वादशसाजगत्यथयानिदशसाविराट्दृष्टिन्येषुत्रिषुछंदःसुप्रतिष्ठितापुरुषरतिचक्षरंसउदिराज्ये
तानिवावसर्वाणिछंदांसियान्येतानिविराट्दृतुर्थान्येवमुहैवैवंविदुषएतदृहःसंवैश्वंदोभिःप्रतिपद्यंत

वर्तिं॥१२॥तानदेन विहरतिपुरुषोवैनदंस्मोस्तेत्पुरुषोवैन्सर्वःसन्नदतीवैनदंवओदतीनामिंतीं३॥ ६
आपोवाओदत्यौषाद्दिव्यास्ताहीदंसर्वमुदंद्यापोवाओदत्यौषामुत्र्यास्ताहीदंसर्वमन्नाद्यमुदंतिनदं
योषुवतीनामिंतीं३॥आपोवादयोषुवत्यौषाअंतरिक्ष्यास्ताहिपोन्नंतइवोपोवादयोषुवत्यौषास्वेदंत
ताहिसरीसृप्यंतदूवपतिंवोअघ्यानामिंतीं३॥आपोवाअघ्यायाअग्निर्धूमाज्जायंतआपोवाअघ्यायाः
रिष्मास्सृज्यंतेधेनूनामिषुध्यसीतीं३॥आपोवावधेनवेस्ताहीदंसर्वंधिन्वंतीषुध्यसीतियदाहैषती
यसीयेवतदाहैत्रिष्टुभंवानुष्टुभंवविहरतिहैषवैत्रिष्टुब्घोषानुष्टुप्नन्मिथुनंतस्मादपिपुरुषोजा
यांविद्वोद्दृत्तन्तरमिवात्मानंमन्यतेतास्त्रिःप्रथमयापंचविंशतिर्भवंतिपंचविंशआत्मापंचविंशः
यज्ञापतिर्द्वादशस्याङ्गुलयोदशपाद्यादुरुद्वौबाहूआत्मैवपंचविंशस्तमिममात्मानंपंचविंशं ९

संस्कुरुतेत्रिःपंचविंशंवाएतदहःपंचविंशएतस्याङ्गस्तोमस्तत्समेनसमंप्रतिपद्यतेतस्माद्वेएवंपं
चविंशतिर्भवंति॥१३॥तदितिप्रतिपद्यतेपूर्वैतू॥१४॥तदिदासमुवनेषुज्येष्ठमितिप्रतिपद्यतेयद्वैज्ये ८
ष्ठंतन्महन्महद्वैरूपसमृद्धमेतस्याद्वोरूपंतांसुतेकीर्तिमघवन्महित्वेतिमहद्वैरूपसमृद्धमेतस्याद्वोरू
पंन्यूषद्वावृधेवीर्योयेतिवीर्यंवैरूपसमृद्धमेतस्याद्वोरूपंनृणांमुखान्नृत्तंगीतिरुक्थेरियुक्थंवाए
तद्वैरूक्थवैरूपसमृद्धमेतस्याद्वोरूपंन्यूनाक्षरेप्रथमेपदेविहरंति-न्यूनेवैरेतःसिच्यतेन्यूनेप्राणाज्यू
नेन्नाधुंप्रतिष्ठितमितेषांकामानामवरुध्यैतान्कामानवरुंधेयएवंवेदद्वैदशाक्षरेसवतेऽभयोरन्नाद्यं
पोरुषेयेपञ्चपदाद्यंचापादकमित्यष्टादशाष्टादशाक्षराण्यवतियानिदशनवप्रोआत्मैवदशमीःसा
प्तनःसंस्कृतिरष्टावुद्यंतेभ्नुतेपद्यत्कामयतेपएवंवेदे॥१५॥तानदेनविहरतिप्राणोवैनदंस्तस्मात्सा

णोनदत्सर्वः सन्नदतीवनदंवओदतीनामितीदमुष्टिगक्षरैर्भवत्यनुष्टुप्पादैरायुर्वैउष्टिगोवाग
उष्टुप्तदस्मिन्नायुश्चवाचंचदधातितास्त्रिःप्रथमयापंचविंशतिपंचविंशआत्मापंचविंशः
प्रजापतिर्गृहस्याङ्गुलयोदशपादाद्दाहुरूद्वौबाहूआत्मैवपंचविंशस्तमिममात्मानंपंचविंशंसंस्कुरुते
तेथोपंचविंशंवाएतद्दहःपंचविंशएतस्याङ्गःस्तोमैस्तत्समेनसमंप्रतिपद्यतेतस्माद्वेएवपंचविंशतिर्भ
वंतियध्यात्मंपंचविंशोयाधिदैवतंचक्षुःश्रोत्रंमनोवाक्प्राणस्ताएताःपंचदेवताइमंविष्टाःपुरुषंपं
चोहैवैतदेवताअयंविष्टःपुरुषःसोत्रलोमभ्यआनखेभ्यःसर्वःसांगआप्यतेतस्मात्सर्वाणिन्यापिपीलि
काभ्यआप्रान्येवजायंतेतदृक्रमषिणासहस्रधापंचदशान्युक्थेतिपंचहिदशोत्तमंतियावद्यावा
पृथिवीतावद्दिदिंयावतीदिद्यावापृथिवीतावान्नात्मासहस्रधामहिमानःसहस्रमित्युक्थान्येवतदृक्

मदतिमहःयतियावद्ब्रह्मविष्ठितंतावतीवागितियत्रहक्चब्रह्मतद्वाग्यत्रवावाक्तद्वाब्रह्मेयंतदृक्
सवयेषांवाएषांस्तुक्तानांनवचंप्रथमंनवचैप्राणाःप्राणानांलूयेषलूचंभवतिषड्वाऋतवःऋतूना
मार्त्यैपंचचंभवतिपंचपदापंक्तिःपंक्तिर्वीर्यान्नमन्नाद्यस्यावरुध्यैतिचोभवतित्रयोवाइमेत्रिवृतोलोका
एषामेवलोकानामभिजित्यैताअभिसंपद्यंतेबृहतीछंदोमतंदेवलोकेभएआत्मैवमुहैवंविदैतेयेवसं
पदामतमेवात्मानमभिसंभवतिसंभवति॥१६॥ ॥इतितृतीयोध्यायः॥ ॥अथसूददोहाःप्राणोवैसूद
दोहाःप्राणेनपर्वाणिसंदधात्यथातोग्नीवास्याअवक्षतेपथाछंदसमुष्णिहाइत्यथसूददोहाःप्राणोवैसू
ददोहाःप्राणेनपर्वाण्यंतरंदधात्यथातःशिरस्तद्यत्रीषुसवत्सयंवैछंदसोगायत्र्यग्नंगानांशिरस्तदर्कवतीषु
सवत्सयग्निर्वाअर्कस्तानवभैतिनवकपालंवैशिरोदशमीशंसतित्वक्केशाद्यत्रैवसासवत्सयोस्तोमातिशंस

नायाएवैतौत्रिवृच्चस्तोमौभवतोगायत्रंवैछंदसांप्रजातिमनुसर्वमिदंप्रजायतेय
दिदंकिंचप्रजात्यैप्रजायतैप्रजायापशुभ्यएवंवेदयथसूदहोहाःप्राणोवैसूदहोहाःप्राणेनपर्वाणिसं
दधात्यथातोविजवस्तावितराजोभवंतितस्मात्पुरुषःपुरुषमाहुर्विराजस्मात्सुराजसि॥शीर्षावैधारयसी
तिस्तस्मान्नंवीयद्वदुताःसंबाहूतमाःसत्योन्नतमाप्रत्यञ्चैतैनंहिविराछंन्नमुवीर्यैमथसूदहोहाः
प्राणोवैसूदहोहाःप्राणेनपर्वाणिसंदधाति॥१७॥अथातोदक्षिणःपक्षःसोयंलोकःसोयमग्निःसक्षात्क
दृथंतरंसवसिष्ठस्तछंतानिषट्पर्वाणिभवंतिसंपातएवकामानामप्याप्यैप्रतिष्ठित्याअन्नाद्यायपंक्ति
रथसूदहोहाःप्राणोवैसूदहोहाःप्राणेनपर्वाणिसंदधात्यथातउत्तरःपक्षःसोसौलोकःसोसावादित्यस्त
न्नतस्तद्बृहत्स्मरद्रथंतरस्तछंतानिषट्पर्वाणिभवंतिसंपातएवकामानामप्याप्यैप्रतिष्ठित्याअन्ना ११

द्यायपंक्तिःस्तावुनातिरिक्तौभवतोऽथोबृहद्रथंतरमतिरिक्तंवैपुंसोन्यूनंस्त्रियैतस्मादूनातिरि
क्तौभवतोयोएकेनहवैपक्षेणोसुपर्णस्योत्तरःपक्षोज्यायांस्तस्मादेकपक्षोत्तरःपक्षोभूयान्भवत्यु
थसूदहोहाःप्राणोवैसूदहोहाःप्राणेनपर्वाणिसंदधात्यथातःपुच्छंताएकविंशतिर्द्विपदाभवंत्ये
कविंशतिर्हीमानिप्रत्यंचिसुपर्णस्यपक्षाणिभवंत्यथोएकविंशोवैस्तोमानांप्रतिष्ठाप्रतिष्ठापु
च्छंवयसांद्वाविंशीरंसतिप्रतिष्ठयोरेवतद्रूपंक्रियतेतस्मात्सर्वाण्यन्यांसिपुच्छेनप्रतितिष्ठंतिपुच्छं
नेवप्रतिष्ठायोत्पतंतिप्रतिष्ठाहिपुच्छंसएषद्वाभ्यांदक्षिणीभ्यांविराड्भ्यांमनोहाविंशोद्विपदयो
रयंपुरुषःप्रतिष्ठितैतस्ययत्सुपर्णरूपैतदस्यकामानामप्याप्त्याअथयत्पुरुषरूपैतदस्यश्रियैयशस
न्नाद्यायोपवित्याअथसूदहोहाअथधाण्यंथसूदहोहोदृषदेवैसूदहोहायोषाधाण्यंतदुभयतःसू

दोहसाधाय्यांपक्षिंसतितस्माद्ध्योरेतःसिक्तंसदेकतामेवाप्येतियोषामेवाप्यतआजानाद्धियोषातः
प्रजानांतस्मादेनामत्रुंसतिं॥१८॥गायत्रीत्वाऽनुष्टुभंत्वौजसेगायत्रीत्वाऽनुष्टुभंपदेवा
स्मिंलोकेपशोपन्महोपन्मिथुनंपदन्नाद्यंपापचितिस्तदन्नंवैतदाप्नवानि॥तदवरुणद्धैतन्मेसदि
त्यथसूदुदोहाःप्राणोवैसूदुदोहाःप्राणंमेलोकंसंतनोतिबार्हतीत्वाऽनुष्टुभंत्वंतरिक्षलोकंवैबृ
हतीत्वाऽनुष्टुभंपदेवांतरिक्षलोकंपशोपन्महोपन्मिथुनंपदन्नाद्यंपापचितिस्तदन्नंवैतदाप्नवानि॥त
दवरुणद्धैतन्मेसदित्यथसूदुदोहाःप्राणोवैसूदुदोहाःप्राणेनांतरिक्षलोकंसंतनोत्योष्णिहीत्वाऽनु
ष्टुभंत्वंसत्यंसीवैलोकंद्यौरोष्णिहीत्वाऽनुष्टुभंपदेवामुष्मिंलोकंपशोपन्महोपन्मिथुनंपदन्नाद्यंपा
पचितिंपदेवानोदेवैतदन्नंवैतदाप्नवानि॥तदवरुणद्धैतन्मेसदित्यथसूदुदोहाःप्राणोवैसूदुदो

हाःप्राणेनामुंलोकंसंतनोतिसंतनोतिं॥१९॥इतिचतुर्थोध्यायः॥ ४॥वयंत्वांसमिधामहेदंस
र्वमसदितिंतएकविंशतिर्वंशेकविंशतिर्हिताअंतरुदरेविकृतयोयाएकविंशोवैस्तोमानांप्रति
ष्ठाप्रतिष्ठेदरमन्नाद्यानांतादितिछंदसोसवंतिविक्षुदिवाअंतस्यमणीपदवत्स्थवीपदवत्तेना
प्राणंछंसत्कारंपयोपपादंशंसतियथोपपादमिवाअंतस्यंडसीपदवद्ग्राघीपदवत्तोयसूदुदो
हाःप्राणेतेवैसूदुदोहाःप्राणेनपर्वाणिसंदधातितामत्रोत्सृजतिद्वादशत्वःग्रास्त्वोद्वादशविधावाड
मेप्राणाःसमृद्ध्यैषाद्वैस्तोत्रियोवाएतेवैप्राणाआप्यंतेनसंक्लिद्यंतेतस्मादेनामत्रोत्सृज
तीड्गीपुवंसुनरेत्येंद्रीमाजुरुउर्वष्ठीवेप्रतिष्ठितोःषट्पदास्सवंतिप्रतिष्ठायाएवंद्विप्रतिष्ठोवैपुरु
षश्चतुष्पादःपशवोयजमानमेवैतद्विप्रतिष्ठंचतुष्पत्सुपशुषुप्रतिष्ठापयतिद्वितीयासप्तपदा

स्तुवतितांगायत्रीं वानुष्टुभं चकरोतिब्रह्मवैगायत्रीवागनुष्टुब्ब्रह्मणेवतद्वाचंसंदधातित्रिष्टुभमेव
ततः शंसतिवीर्यंवैत्रिष्टुब्वीर्येणैवतत्स्वमूर्न्यरिंगछतितस्मात्सशंवादीर्यमन्नपतिष्ठतेदीर्यतांचैवास्यान्नं च॥२॥प्रवोमहेमंदमानायांधसइत्येंद्रनिष्केवल्येनिविदंदधातिप्रत्यक्षाध्येवतदात्मन्वी
र्यधत्तेतास्त्रिष्टुपूजगत्योभवंतितदाहुरयंकस्मात्त्रिष्टुब्जगतीषुनिविदंदधातीतिनहवाएतस्याङ्
एकंछंदोनिविदं दाधारनविद्याचेतितस्मात्त्रिष्टुब्जगतीषुनिविदंदधातितदेतदृक्षुनिष्केवि वि
द्यादृशोनिविद्वाल्खिल्यानिविन्निविदेवनिविदेवमेनंत्रिनिष्केविद्यादृथसूक्तेवनेनवांयो
न्यधायिवाकंन्योजातएवप्रथमोमनस्वानितियोरस्यन्नेसमस्ययदसन्मनीषाइत्यनाद्यस्यावरुध्याअथावपनमेतेअंतरेणैद्वीणांदशतीनांत्रिष्टुब्जगतीनांबृहतीसंपन्नानांयावतीरावपंतेतावंत्यु १३

न र्ध्वमायुषोवर्षाणिजीवंत्येतेहैवावपनेनांपुराप्येतेप्रजांमेपशवोर्जयन्नितिदेवसजनीयमनुशंस
तिताक्ष्येशंसतिस्वस्त्ययनंवैताक्ष्यःस्वस्तितायैस्वस्त्ययनमेवतत्कुरुतेएकपदीशंसत्येकधेदंसर्वमसा
नीत्यथोसर्वोछंदस्तुतिमाप्नवानीतिद्विपदाविश्वाश्रुवीर्यंवन्नितिपदानुषंगास्तोःसप्तानुषजतिसप्तवैशीर्षन्
प्राणाःशीर्षन्नेवतत्प्राणांदधात्यष्टमीनानुषजतिवागष्टमीनेनेवाक्प्राणेरनुषक्तासुदितिस्मादुसा
वाक्समानायतनाप्राणोःसत्यनुषक्ताविराजःशंसत्यनेवैविराजोन्नाद्यस्यावरुध्यैवासिष्ठनपरिद
धातिवसिष्ठोसान्नीत्यृषःस्तोमोमहउगायवाहइतिमहइत्यारूपसमृद्ध्यैधुरीवायोनवाजयन्नधायीत्यं
तावैधूरंतएतद्रूपंतस्माद्धोरूपमिंद्रत्वायमर्कंर्केदेवसूनामित्यर्कंवत्यारूपसमृद्ध्यैदिवीवद्यामृधि
नःश्रोमतेधाइतिपञ्चहक्कंब्रह्मणावागुद्यतेतद्धस्यकीर्तिर्भवतियेवंविद्वानेतयापरिदधातितस्मा

देवंविद्वानेतयेवपरिदध्यात्॥२॥तत्सवितुर्वृणीमहेद्यानोदेवसवितरितिवैश्वदेवस्यप्रतिपद्
नुचरंवैकाहिकोरूपसमृद्धंबहुवाएतस्मिन्नहनिकिंचकिंचवारणंक्रियतेशंत्याएवशंतिर्
विप्रतिष्ठेकाहःशंत्यामेवतत्प्रतिष्ठायामंततःप्रतितिष्ठतिप्रतितिष्ठतियएवंवेदैषांचैवंविद्वानेतद्धो
ताशंसतितद्देवस्यसवितुर्वयंमहदितिसावित्रमंतोवैमहदंतएतदहरेतस्याहोरूपंकतरापूर्वीकतरा
परायोरितिद्यावापृथिवीयंसमानोदर्कंसमानोदर्कंवाएतदहरेतस्याह्नोरूपंमनश्चेजातोअनभीशु
रक्ष्यइत्याग्नेयंरथंतिष्ठंतमित्रावरुणेतिपदेतत्रिवर्तंतदंतोवैत्रिवृदंतएतदहरेतस्याह्नोरूपंमस्यवामस्यपलितस्यहो
तुरितिवैश्वदेवंबहुरूपंबहुरूपंवाएतदहरेतस्याह्नोरूपंगौरीर्मिमायसलिलानितक्षतीयेतदंतमानोस
ह्नःकृतवोयंतुविश्वतइतिवैश्वदेवंनिविद्वानेमेकाहिकंरूपसमृद्धंबहुवाएतस्मिन्नहनिकिंचकिंचवार १४

णंक्रियतेशंत्याएवशंतिर्विप्रतिष्ठेकाहःशंत्यामेवतत्प्रतिष्ठायामंततःप्रतितिष्ठतिप्रतितिष्ठतियएवंवे
दैषांचैवंविद्वानेतद्धोताशंसतिवैश्वानरायधिषणामताद्रुघइत्याग्नेमारुतस्यप्रतिपदंतोवैधिषणांतए
तदहरेतस्याह्नोरूपंप्रयज्यवोमरुतोस्वजदृष्टयइतिमारुतंसमानोदर्कंसमानोदर्कंवाएतदहरेतस्या
ह्नोरूपंजातवेदसेसुनवामसोमंमितिजातवेदस्यांपुरस्तात्सूक्तस्यशंसतिसत्यंनवैजातवेदस्यस्व
स्तितायेसत्यंनमेवतत्कुरुतइमंस्तोममर्हतेजातवेदसइतिजातवेदस्यंसमानोदर्कंसमानोदर्कंवाएत
दहरेतस्याह्नोरूपमह्नोरूपं॥२२॥ ॥इतिपंचमोध्यायः॥ ॥हरिःॐ॥ एषपंथाएतत्कर्मैतद्ब्रह्मैतत्स
र्वंतस्मान्नप्रमादयेत्तन्नातीयान्नत्यत्यायभ्यूर्वैपैत्यायंतिपराबभूवुस्तदृक्मृषिणाप्रजाहतिस्रोऽत्यायं
मीपुन्यान्यङ्कमक्षितोविविश्रेबृहद्व्रतस्योमुवनेष्वंतःपवमानोहरितआविवेशेतिप्रजाहतिस्रो

अत्यायमीयुरिति यावैताइमाः प्रजास्तिस्रोऽत्यायमायंस्तानीमानि वयांसि वंगावगधाश्चेरपादान्यन्या
अर्कमभितोविविश्रइतितइमाः प्रजाअर्कमभितोनिविष्टाइमंमेवाग्निंबृहद्बुतस्योमुवनेष्वंतरित्य
दएवबृहद्बुवनेष्वंतरसावादित्यःपवमानोहरितआविवेशेतिवापुरेवपवमानोदिशोहरितआविष्टः॥१॥
उक्थमुक्थमितिवैप्रजावदंतितद्दमेवोक्थमिमंमेवपृथिवीतोहीदंसर्वमुत्तिष्ठतियद्दिदंकिंचतस्याग्नि
रर्कोन्नमश्नीतयोन्ने नहीदंसर्वमश्नुतेऽन्तरिक्षमेवोक्थमंतरिक्षंवाअनुपतंत्यंतरिक्षमनुधावंति
तस्यवायुरर्कोन्नमश्नीतयोन्ने नहीदंसर्वमश्नुतेसावेवद्यौरुक्थममुतःप्राणाद्वीदंसर्वमुत्तिष्ठतियदि
दंकिंचतस्यासावादित्योर्कोन्नमश्नीतयोन्ने नहीदंसर्वमश्नुतऋत्यधिदैवतमथाध्यात्मंपुरुषएवोक्थं
मयमेवमहान्प्रजापतिरहमुक्थमस्मीतिविद्यात्तस्यमुतमेवोक्थंयथापृथिवीतथातस्यैवार्कोन्न १५

अश्नीतयोन्ने नहीदंसर्वमश्नुतेनासिकेएवोक्थंयथान्तरिक्षंतथातस्यप्राणोर्कोन्नमश्नीतयोन्ने नहीदंसर्वमश्नुतेतद्द
तद्ध्रस्यविष्टपंयदेतंनासिकाभ्यांविनतमिवललाटमेवोक्थंयथाद्यौस्तथातस्यचक्षुरर्कोन्नमश्नीतयोन्ने नहीदंसर्वम
श्नुतेसमानमश्नीतयोध्यात्मंचाधिदैवतंचान्नमेवान्ने नहीमानिसवीणिप्राणानिसमनंतीति॥२॥अन्नेनेमंलोकंजयत्यन्ने
नामुंतस्मात्समानमश्नीतयोध्यात्मंचाधिदैवतंचान्नमेवतद्दिदमन्नमन्नादमियमेवपृथिवीतोहीदंसर्वमुत्तिष्ठतियद्दि
दंकिंचयदेकिंचेदंप्रेतीति३॥तदसौसर्वमत्तियदुकिंचातःप्रेतीति॥तद्दियंसर्वमत्तिसेयमित्याद्यौश्चैनांहवाआद्यौस्तव
तिनतस्यैशेयंनाद्यौर्यदेनंनाद्युः॥२॥अथातोरेतसःसृष्टिःप्रजापतेरेतोदेवानांरेतोवर्षंवर्षस्यरेतओषधयओष
धीनांरेतोन्नमन्नस्यरेतोरेतोरेतसोरेतःप्रजाःप्रजानांरेतोहृदयंहृदयस्यरेतोमनोमनसोरेतोवाग्वाचोरेतःकर्म॥तद्दि
दंकर्मकृतमयंपुरुषोब्रह्मणोलोकःसुराम्योयद्दीराम्यास्मात्तद्धिरण्मयोहिरण्मयोहवाअमुष्मिल्लोकेसंभवतिहिरण्म
यःसर्वेभ्योभूतेभ्योदृश्यएवंवेद॥३॥तंप्रपद्याभ्यांप्रापद्यतेब्रह्मेंपुरुषंपद्याभ्यांप्रापद्यतेब्रह्मेंपुरुषंतस्मा
त्पदेतस्मात्पदेत्याचक्षतेपद्भ्यांह्येनंसर्वेभूतान्यभ्यायंतूर्ध्वमुदसर्पन्तमुरुप्रसवतामुस्मृणीहीत्यब्रवीं

तद्दरमसत्वदुर्वमेवु विद्यब्रवीत्तदेतावद्दरंब्रह्मेतिहाकेराध्याउपासतेतद्दयंब्रह्मेत्यारुणयोब्रह्मादेवताउ३ इंऽऊंवेद्व
दोदसर्पन्तछिरोश्रयतेपछिरोश्रयतेतछिरोभवत्तछिरसःशिरस्त्वंताएताःशीर्षछियःश्रिताश्चक्षुःश्रोत्रंमनोवाकू
प्राणःश्रयंतेसिंछियोपएवमेतछिरसःशिरस्त्वंवेदताऽहिंसंताहमुक्यमस्म्यहमुक्यमस्मीतिताऽब्रुवन्हंतास्माछरी
रदुत्क्रामामेतद्यस्मिन्नउत्क्रांतेदुरीरंपस्यतितदुक्थंमविष्यतीतिवागुदक्रामद्वदन्नन्नन्निबंनास्तेवंचक्षु
रुदक्रामद्दपश्यन्नन्नन्निबंनास्तेवंश्रोत्रमुदक्रामद्शृण्वन्नन्नन्निबंनास्तेवंमनउदक्रामन्मीलिइवान्नन्नि
बंनास्तेवंप्राणउदक्रामतेप्राणउत्क्रांतेपद्यतेतदरीयेतारीतीउ।।तछरीरमसत्वन्नछरीरस्यरीरत्वंरीयेते
हवाऽस्यद्विषन्तःपाप्मानंभ्रातृव्यःपराभविष्यन्पाप्मानंभ्रातृव्योभवतियएवंवेदताऽहिंसंतेवाहमुक्यमस्म्यहमुक्य
मस्मीतिताऽब्रुवन्हंतेदंपुनःरीरंप्रविशतेतद्यस्मिन्नःप्रपन्नइदंरीरमुत्थास्यतितदुक्थंमविष्यतीतिवाक्प्रा
विशदरायतेवंचक्षुःप्राविशदरायतेवंश्रोत्रंप्राविशदरायतेवंमनःप्राविशदरायतेवंप्राणःप्राविशत्तप्राणेप्र प
नउदतिष्ठन्नुदुक्थंमसत्वन्नेदेतदुक्थंउ।।प्राणएवप्राणउक्थमितिवविद्यातंदेवाऽब्रुवंत्वमुक्थंमसित्वमि १६

तदप्येतदृषिणोक्तंत्वमस्माकंतवस्मसीति२

मस्मीति

इंसर्वमसितवद्यंस्मस्त्वमस्माकं[illegible]भ्रातंदेवाःप्राणयंतंसप्रणीतःप्रातायतप्रातायीतीउ।।तत्प्रातर
सक्तमागादितीउ।।तत्सायमसत्वदहरेवप्राणोरात्रिरन्नोवागग्निश्चक्षुरसावादित्यश्चंद्रमामनोदिशःश्रोत्रंस
एषप्रहितःसंपोगोध्यात्मंमिमादेवताऽदुआविरधिदैवतमित्यिनतदुक्तंभवतियेतदुस्मैवेतद्विद्वानाहुर्हिरण्यद
क्षैदीनतस्येरेयंमहुंनदधुरितिप्रहितांवाऽहमध्यात्मंसंयोगंनिविष्टंवैदैतइतदनीगानानिहवाऽस्मैभूतानि
बलिंहरंतियएवंवेदतत्सत्यंसदितिप्राणस्तीत्यन्नंयमित्यसावादित्यस्तदेतत्त्रिवृत्त्रिवृदिवैचक्षुःशुक्लंकृष्णं
कनीनिकेतिसयदिहवाऽपिमृषावदतिसत्यंहैवास्योदितंभवतियएवमेतत्सत्यस्यसत्यत्वंवेद।।५।।तस्यवाक्चै
तिर्नामानिदामानितद्स्येदंवाचातंत्यानामभिर्दामभिःसंवसितेसंवेहीदंनामनीउ।।संवैवाचाभिवदतिवहंति
हवाएनंतेसंबंधायएवंवेदतस्योष्णिग्लोमानित्वग्यजुरवित्रिष्टुम्मांसमनुष्टुप्स्नावास्थिजगतीपंक्तिर्मज्जाप्रा
णोबृहतीसछंदोभिश्छंनोयछंदोभिश्छंनंतस्माछंदांसित्याचक्षतेछादयंतिहवाएनंछंदांसियापापात्क

मणोयस्यांकस्यांचिद्दिशिकामयतेयएवमेतच्छंदसांछंदस्त्वंवेदैतद्वृक्षमृषिर्णापश्यंगोपामिषेषवेगोपा
एषहीदंसर्वंगोपायत्यनिपद्यमानमितिनह्येषकदाचनसंविशत्यासचपराचपथिभिश्चरतिससध्रीचीःसविषूचीर्वसानश्चरतिसध्रीचीश्चह्येषविषूचीश्चवस्तेदमाएवदिशआ
वरीवर्तिभुवनेष्वंतरियेषह्यंतर्भुवनेष्वावरीवर्त्तयोआवृतासोवतासोनकर्तेभिरितिसंवैहीदंप्राणेना
वृतंसोयमाकाशःप्राणेनह्यहत्याविष्टश्चेत्यथायमाकाशःप्राणेनह्यहत्याविष्टश्चैवंसर्वाणिभू
तान्यापिपीलिकाभ्यःप्राणेनह्यहत्याविष्टश्चानीत्येवविद्यात्॥१॥अथातोविभूतयोस्यपुरुषस्यैतस्य
वावासृष्टौपृथिवीचाग्निश्चास्यामोषधयोजायंतेग्रिरेनाःस्कंदयतीदमाहरतेदमाहरतेत्येवमेतौवाचं
पितरंपरिचरंतःपृथिवीचाग्निश्चयावद्वैपृथिवीयावद्ध्वग्निस्तावान्स्यलोकोभवतिनास्यतावल्लोकोजी
र र्यतेयावद्धैतयोर्नेजीर्यतेपृथिव्याश्चाग्नेश्चयएवमेतांवाचोविभूतिंवेदप्राणेनसृष्टावंतरिक्षंचवायुश्चान्तरि १७

क्षंवाअनुचरंत्यंतरिक्षंमनुस्पृण्वंतिवायुरस्मैपुण्यंगंधमावहत्येवमेतौप्राणंपितरंपरिचरंतौन्तरिक्षंचवायुश्च
यावद्ध्वंतरिक्षंयावद्वायुस्तावान्स्यलोकोभवतिनास्यतावल्लोकोजीर्यतेयावद्धैतयोर्नेजीर्यतेन्तरिक्षस्यचै
वायोश्चयएवमेतांप्राणस्यविभूतिंवेदचक्षुषासृष्टौद्यौश्चादित्यश्चद्यौर्हास्मैदृष्टिंनाद्यैसंप्रयच्छत्यादित्योस्य
ज्योतिःप्रकाशंकरोत्येवमेतौचक्षुःपितरंपरिचरंतौद्यौश्चादित्यश्चयावद्वैद्यौर्यावद्ध्वादित्यस्तावान्स्यलो
कोभवतिनास्यतावल्लोकोजीर्यतेयावद्धैतयोर्नेजीर्यतेदिवश्चादित्यस्यचयएवमेतांचक्षुषोविभूतिंवेद
श्रोत्रेणसृष्टादिशश्चचंद्रमाश्चदिग्भ्योहैनमायंतीर्दिग्भ्योविभूतीतिचंद्रमाश्चस्मैपूर्वपक्षापरपक्षाविधिनो
तिपुण्यायकर्मणएवमेतेश्रोत्रंपितरंपरिचरंतिदिशश्चचंद्रमाश्चयावद्वैदिशोयावद्वैचंद्रमास्तावान्
स्यलोकोभवतिनास्यतल्लोकोजीर्यतेयावद्धैतेषांनजीर्यतेदिशांचचंद्रमसश्चयएवमेतांश्रोत्रस्यविभू
तिंवेदमनसासृष्टाआपश्चवरुणश्चापोहास्मैभक्षांसंनयंतेपुण्यायकर्मणेवरुणोस्यप्रजांयंतेनादायैवंविते

मनः पितरं परि-वर्त्यापश्चवरुणाञ्च यावद्वापो यावद्वरुणा[1]स्तावान्त्स्यलोकोसवर्ति नास्यतल्लोकोजी
र्यते यावद्वेतेषांनजीर्यतेपां-ववरुणस्य-वयएवमेतांमनसो विभूतिंवेद॥७॥आपाः३इत्यापइतितद्दिमापए
वेदवैमूलमदःस्थूलमयंपितेतेपुत्रायत्रहक-वपुत्रस्यतत्पितुर्पत्रवापितुस्तद्वापुत्रस्येवेनतत्तदुक्तंभवत्येतद्वस्म
प्रश्नान्त्येतद्वैतद्विद्वान्नैहिद्वासएतरेपत्र्याहमादेवेभ्योवेदाओमदेवान्वेदतेसंभृताइतिसएषगिरिश्चिक्षुश्रोत्रंमनोवाक्प्राणा
हे संबह्मगिरिरित्याचक्षतेगिरतिहवैद्विषंतंपाप्मानंघातयंपरास्यद्विषन्पाप्माघातयोभवतियएवंवेदसएषमृः
ति सएषप्राणःसएषभूतिश्चाभूतिश्चेतभूतिरिदंवाउपासांचक्रिरेतेबभूवुस्तस्माद्वाएतद्दिसुप्तोभूक्भूरित्येवंप्रश्व
सित्यभूतिरित्यसुरास्तेहपराबभूवुर्भवत्यात्मनापरास्यद्विषन्पाप्माघातयोभवतियएवंवेदसएषमृत्युर्यद्वा
मृतंचैतदृक्तमृषिणापराङ्प्राङेतिस्वधायागक्षीतइत्युपानेनुह्युपंयतेःप्राणोनपराङ्वयमर्त्यामर्त्येनासयोनिरि
यतेनहीदंसर्वंसयोनिमर्त्यंनिहीमानिशरीराणींइ॥अमृतंवैवादेवतामृतोदवाअमुष्मिंल्लोकेसंभवत्यमृतः

न निचिक्युरन्यमितिनिचिक्युरितिहवैमानिशरीराणींइ॥अमृतंवैवादेवतामृतोदवाअमुष्मिंल्लोकेसंभवत्यमृतः
सर्वेष्वोभूतेष्वोदद्दश्यएवंवेदयएवंवेद॥८॥ ॥इतिद्वितीयोपनिषत्प्रथमोध्यायः॥ ॥एषवैप्रंलोकमस्याचैत्यु
रुषवैएणयएषतपतिप्राणोवावतदस्याचैत्यापाणोह्येषयएषतपतितंशतंवर्षाण्यस्याचैतस्माच्छतंवर्षाणिपुरुषापु
त षोसवंतितंपृछतंवर्षाण्यस्याचैतस्माच्छतंचिनोत्तस्माच्छतचिनइत्याचक्षतएतमेवसंतंसइदंसर्वंमध्यतोदधेयदिदंकिं
चसयदिदंसर्वंमध्यतोदधेयदिदंकिंचतस्मान्माध्यमास्तस्मान्माध्यमाइत्याचक्षतएतमेवसंतंप्राणोवैगृह्णोपानोमदः स
पत्प्राणोगृह्णोपानोमदोत्तस्माद्गृह्णमदोत्तस्माद्गृह्णमदइत्याचक्षतएतमेवसंततस्यैदंविश्वंमित्रमासीद्यदिदंकिंचतद्य
दस्यैदंविश्वंमित्रमासीद्यदिदंकिंचतस्माद्विश्वामित्रस्तस्माद्विश्वामित्रइत्याचक्षतएतमेवसंततंदेवाअब्रुवन्नयंवैनः
सर्वेषांवामइतितंपदेत्याब्रुवन्नयंवैनःसर्वेषांवामइतितस्माद्वामदेवस्तस्माद्वामदेवइत्याचक्षतएतमेवसंतंसइदंस
र्वंपाप्मनोनायतयदिदंकिंचसयदिदंसर्वंपाप्मनोनायतयदिदंकिंचतस्मादत्रपस्तस्मादत्रपइत्याचक्षतएतमे

१९ वसंतं॥९॥एषउएवबिसद्वाजःप्रजावैवाजस्तास्एषबिभर्तियद्बिभर्तितस्माद्बिरद्वाजस्तस्माद्बिरद्वाजइत्या
चक्षतएतमेवसंतंतंदेवाऽब्रुवन्नयंवैनःसर्वेषांवसिष्ठइतिंतंयदेवाऽब्रुवन्नयंवैनःसर्वेषांवसिष्ठइ
सर्व तितस्माद्वसिष्ठस्तस्माद्वसिष्ठइत्याचक्षतएतमेवसंतंसइदंमक्षिप्रागाद्यदिदंकिंचसयदिदंसर्वमक्षिप्रागा
द्यदिदंकिंचतस्मात्प्रगाथास्तस्मात्प्रगाथाइत्याचक्षतएतमेवसंतंसइदंसर्वमक्ष्यवयतयदिदंकिंचसय
दिदंसर्वमक्ष्यवयतयदिदंकिंचतस्मात्सावमान्यस्तस्मात्सावमान्यइत्याचक्षतएतमेवसंतंसोब्रवीदहमि
दंसर्वमसानीतिचक्षुर्वैपुरुषमहदितितेक्षुदसूनाऽआसवन्महाऽसूनाऽआसतस्मात्क्षुदसूनास्तस्मात्क्षुदसू
नाइत्याचक्षतएतमेवसंतंमेषवानऋगेषह्येषांसर्वेभ्योभूतेभ्योवीर्यंतसयदेषांसर्वेभ्योभूतेभ्योवीर्यंतस्मादृन्नस्मा
दृगित्याचक्षतएतमेवसंतंमेषवाऽइडावैएषह्येषांसर्वेभ्योइडाभ्योवीर्यंतसयदेषांसर्वेभ्योइडाभ्योवीर्यंतस्मादइडा
वैंतस्मादइडावैइत्याचक्षतएतमेवसंतंमेषवैपदमेषहीमानिसर्वाणिभूतानिपादिसयदिमानिसर्वाणिभूता १९
सूनृंवतावोचतेतित्सूनृमभवंतस्मात्सूनृंतस्मात्सूनृमित्याचक्षतएतमेवसंतं २

सि निपादितस्मात्पदंतस्मात्पदमित्याचक्षतएतमेवसंतंमेषवाऽक्षरमेषह्येषांसर्वेभ्योभूतेभ्योक्षरतिनचैनमति
क्षरंतिसयदेषांसर्वेभ्योभूतेभ्योक्षरतिनचैनमतिक्षरंतितस्मादक्षरंतस्मादक्षरमित्याचक्षतएतमेवसंतंतावाएतौ
सर्वाऋग्वैःसर्वेवेदाःसर्वेघोषाएकैवव्याहृतिःप्राणएवप्राणऋग्वइत्येवविद्यात्॥१०॥विश्वामित्रंह्येतद्दृहःशंसिष्यंतंमि
द्ऽउपनिषसादसहस्रेणमित्रेयायाहत्यैबृहतीसहस्रंशंसतेनेन्द्रस्यप्रियंधामोपेयायंतमिंद्ऽउवाचऋषिर्यंवैमेधामो
पागाःसवाऋषेद्वितीयंशंसतिसहस्रेणमित्रेयायाहत्यैबृहतीसहस्रंशंसतेनेन्द्रस्यप्रियंधामोपेयायंतमिंद्ऽउवा
चऋषिर्यंवैमेधामोपागाःसवाऋषेतृतीयंशंसतिसहस्रेणमित्रेयायाहत्यैबृहतीसहस्रंशंसतेनेन्द्रस्यप्रियंधामोपेया
एतमिंद्ऽउवाचऋषिर्यंवैमेधामोपागांवरंतेदद्मीतिसहोवाचवव्रामेवजानीयामितिंतमिंद्ऽउवाचप्राणोवाऽअहमस्मृ
षिप्राणस्त्वंप्राणःसर्वाणिभूतानिप्राणोह्येषयएषतपतिसएतेनरूपेणसर्वादिशोविष्टोस्मितस्यमेनंमित्रंदक्षिणांत
दित्याचक्षतेमेषतपनेवास्मीतिहोवाच॥११॥तद्वाइदंदृष्टहृतीसहस्रंसंपन्नंतस्यपान्नियंजनानितच्छरीरंयोघोषःसआ

त्मा यपुरुषाणेः सप्राणएतद्वस्मैवैतद्विद्वान्वसिष्ठोवसिष्ठोबभूवैतत्तएतंनामधेयंवेदसंएतद्वैहवैद्वो विश्वामित्रायप्रोवाचै
तंहवैद्वोपरद्वाजायप्रोवाचैतत्सोमोतेनबंधुनायज्ञेषुहूयतेतद्वाइदंबहतीसहसंसंपन्नंतस्यवाएतस्यबहतीसहस्र
स्यसंपन्नस्यषट्त्रिंशतमक्षराणांसहस्राणिभवंतितावंतिशतसंवत्सरस्यद्यौसहस्राणिभवंतियंजनैरेवरात्रीराप्नुवंति
स्वरैरहानितद्वाइदंबहतीसहस्रंसंपन्नंतस्यवाएतस्यबहतीसहस्रस्यसंपन्नस्यपरस्तात्सप्तामयोदेवतामयोब्रह्मम
योमृतमयःसंभूयदेवताअप्येतियएवंवेदैतद्वोहंसोमोयोसौसोहंतदृक्मृषिर्नामसूर्यआत्माजगतस्तस्थुषश्चेयं
तद्वैहवोपक्षेतोपक्षेते॥१७॥ ॥इतिद्वितीयोपनिषद्द्वितीयोध्यायः॥ ॥योहवाआत्मानंपंचविधमुक्थंवेदयस्मा
द्वैदंसर्वमुन्निष्ठितंससंप्रतिक्तिष्ठथिवीवायुराकाशआपोज्योतींषीत्यधिवाआत्मोक्थंपंचविधमेतस्माद्वैदंसर्वमुन्नि
ष्ठंयेतमेवाप्येत्यपनंहवैसमानानांभवतियएवंवेदैतस्मिन्योनंवानादंचवेदाहास्मिन्नन्नादोजायतेभवत्यस्यान्न
मापश्चपृथिवीचानंमितन्नमयानिह्यन्नानिभवंतिज्योतिश्चवापुश्चान्नादंमेतान्त्यांहीदंसर्वमन्नमत्त्यावपनमाकरो २०

आकाशोहीदंसर्वंसमोप्यतआक्पनंहवैसमानानांभवतियएवंवेदैतस्मिन्योनंवानादंचवेदाहास्मिन्नन्नादोजायते
भवत्यस्यान्नंओषधिवनस्पतयोनंप्राणभृतोनादंओषधिवनस्पतीन्हिप्राणभृतोदंतितेषांयज्ञमयतोदंतःपुरुष
स्यानुविधांविहितास्तिनादाअन्नमितरेपशवस्तस्मात्तइतरान्पशूनधीवचरंत्यधीवह्यन्नंनादोभवत्यधीवहसमा
नानांजायतेयएवंवेद॥१७॥तस्यपत्रात्मानमाविस्तरांवेदाभ्नुतेह्यविर्मूपंओषधिवनस्पतयोपत्रंकिंचप्राण
भृत्तस्यात्मानमाविस्तरांवेदौषधिवनस्पतिषुहिरसोदृश्यतेत्वचितेप्राणभृत्सुत्वगाविस्तरात्मातेषुहि
रसोपिदृश्यतेनत्वचिन्नमितरेषुपुरुषेत्वगाविस्तरात्मासहिप्रज्ञानेनसंपन्नतमोविज्ञातंवदतिविज्ञातुंपश्यतिवद
त्यन्नंनवेदलोकालोकोमर्त्येनामृतमीप्सतेवैसंपन्नोयेतरेषांपशूनामश्नानापिपासेएवास्यविज्ञानंनविज्ञातं
वदंतिनविज्ञातंपश्यंतिनविदुश्चन्नंनलोकालोकोतएतावंतोभवंतियथाप्रज्ञंहिसंभवाः॥१८॥सएष
पुरुषःसमुद्रःसर्वेलोकमतियद्वाकिंचाभ्नुतेयेनंमन्यंतेयद्वंतरिक्षलोकमभ्नुतेयेनंमन्यंतेयद्वमुलो

कमब्रुवीतात्येवैनमन्येतसएषपुरुषःपंचविधःसम्यदुष्टंतज्ज्योतिर्यानिखानिसआकाशोयंलोहितंस्ते
जोरेतस्तआपोयच्छरीरंसापृथिवीयंप्राणःसवायुःसएषवायुःपंचविधःप्राणोपानोव्यानउदानःसमानस्ता
एतादेवताःप्राणापानयोरेवनिविष्टाश्चक्षुःश्रोत्रंमनोवागितिप्राणस्यैवापायेमताअपिपंतिसएषवाचश्चित्त
स्योत्तरोत्तरिक्रमोयद्यज्ञःसएषयज्ञःपंचविधोग्निहोत्रंदर्शपूर्णमासौचातुर्मास्यानिपशुःसोमःसएषयज्ञानांस
पन्नतमोयत्सोमएतस्मिन्हीतःपंचविधाःसुधिगम्यंतेयत्प्राक्सवनेभ्यःसेकाविधात्रीतिसवनानियदूर्ध्वंसा
पंचम्यामाप्यंयोहवैयज्ञेयज्ञंवेदाहन्यहर्देवेषुदेवमध्यूहूसमंप्रतिविदेष्वेवयज्ञेयज्ञोहन्यहर्देवेषुदेवोध्यूहो यदेतन्म ४
हदुक्थंतदेसंचविधंत्रिवृत्पंचदशसप्तदशमेकविंशंपंचविंशंत्रिणवंत्रयस्त्रिंशंचतंतुंहृहदुक्थंराजनप्रतिसाम
नोगायत्यनुष्टुभिगृहतीविष्टुप्पंक्तिंछंदस्तःशिरोदक्षिणःपक्षउत्तरःपक्षःपुच्छमात्मेत्यात्मानंपंचकृत्वःप्रस्तौति
पंचकृत्वउद्गायतिपंचकृत्वःप्रतिहरतिपंचकृत्वउपद्रवतिपंचकृत्वोनिधनमुपयंतितत्सासहस्रंसम्पद्यतेयद्वैतां ३ २९

पंचविधाश्चनुशस्यंतेयत्प्राकुत्सवनीतिर्भ्यःसेकाविधातिसप्तदशीतयोयदूर्ध्वंसापंचम्यांतदेतत्सहस्रंतत्संवै
तानिदशदशैतेवैसर्वेमेतावतीहिसंख्यादशदशतानितत्सहस्रंतत्संवतानित्रीणिछंदांसिभवंति
त्रिधाविहितंवाइदमन्नमद्यतेपानंखादतेदंतैरश्नातीत्येवैतदेकेनानाछंसांसहस्रं सं ८
प्रतिजानतेकिमन्यत्सदन्यद्वयामेतित्रिष्टुप्सहस्रमेकेजगतीसहस्रमेकेनुष्टुप्सहस्रमेकेतदृक्रूषिणानुष्टुप्स
मनुचक्रूर्यमाणमिंद्रंनिरविंद्रिक्युःकवयोमनीषितिवाविदेतदैंद्राणांन्यवायंनिरेतेनत्वंकृतमितिहेंद्र
रोयत्रसीकल्याणकीर्तिर्मवितोरिश्वरोहतुपुरायुषःप्रेतोरितिहस्माहकृत्स्नोह्येषआत्मोयद्वागक्षिहिप्रा
णोमनसेस्यमानोवावाचानुक्तवतिहृहतीमक्षिमंपदंयदेषवैकृत्स्नआत्मोयद्वृहतीसोयमात्मासर्वतःप्र
तीरैःपरिवृतस्तद्यथायमात्मासर्वतःशरीरैःपरिवृतएवमेवबृहतीसर्वतश्छंदोभिःपरिवृतामध्येह्येषमंगानामात्मा
मध्यंछंदसांबृहतीमहेश्वरोपरास्रींकल्याणकीर्तिमवितोरिश्वरोहतुपुरायुषःप्रेतोरितिहस्माहकृत्स्नोह्ये

LIBRARY OF THE BOMBAY BRANCH OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY

षच्चात्मांपङ्क्तिहृतीतस्माद्बृहतीमेवाभिसंपद्येतद्वाएषश्रातद्वाइदंबृहतीसहस्रंसंपन्नंतस्यवाएतस्यबृहतीसहस्र
स्यसंपन्नस्यैकादशानुष्टुप्छांदांसतानिभवंतिपंचविंशतेश्चानुष्टुभआत्मैवैभूयसाकनीयस्तदुक्तमृषिणावाचमष्टा
पदीमबृभिरष्टाभिर्हिचतुरक्षराणिभवंतिनवसक्तिभिर्बृहतीसंपद्यमानानवस्वक्षरेतरेस्पेभितिसत्यंवैवाग्ग
वास्पृष्टेडासरित्वंभगइतितद्यदेवैतद्बृहतीसहस्रमनुष्टुप्संपद्यतेभवतितस्माद्वैद्वास्प्राणंबृहत्यैवाचमनुष्टुभं
तत्संनिर्मितेसवाएषवाचःपरोविकारोयदेतन्महदुक्थंतदेतत्पंचविधंभितमभितंस्वरःसत्यानृतेदृसुग्गा
थाकुंभ्यातन्मितंयजुर्निगदोकृष्यावाक्रुदभितंसामार्थोयःकश्चगेषाःसस्वरोभितिसत्यंनेत्यनृतंतदेतत्पुष्पंफ
लंवावोयत्सत्यंसंहश्वरोपनुस्त्रीकल्याणकीर्तिर्मितोःपुष्पंहिफलंवावःसत्यंवदत्यथैतन्मूलंवावोयदनृतंतद्व
याद्वृक्षआविर्मूलंःसुष्यतिसउद्वर्हतएवमेवानृतंवदन्नाविर्मूलमात्मानंकरोतिसशुष्यतिसउद्वर्हतेतस्माद्वृतं
नवदेद्ध्येतद्वेनेनपराग्वाएतद्विन्नमक्षरंयद्वैतदोमितितद्यत्किंचोमित्याह्येवैवास्मैतद्विद्यतेसयत्सर्वमोंकु २२

यादिंच्यादात्मानंसकामेभ्योनालंस्यादथैतत्पूर्णमभ्यात्मंयन्नेतिसयत्सर्वन्नेतिब्रूयात्सापिकास्यकीर्तिर्जा
येतसेनंतंचैवहन्यात्तस्मात्कालएवद्याकालेनदद्यान्नतस्यानृतेमिथुनीकरोतितयोर्मिथुनात्प्रजायतेप्र
याभवतियोवैतांवाचंवेदयस्यैषविकारःसंपतिविद्वकारोवैसर्वावाक्सैषास्पर्शोष्मभिर्योऽयमानाबद्धो
नानारूपाभितिनस्यैयदुपांशुसप्राणोथयदुच्चैस्तछरीरंतस्मात्तिरश्चतिरश्चहह्यरीरमशरीरोहिप्राणो
थयदुच्चैस्तछरीरंतस्मात्तदाविराविहिशरीरोऽथातद्वादंबृहतीसहस्रंसंपन्नंतद्यशःसदंडुःसप्तानामधि
पतिःसएवमेतमिंद्रंसूतानामधिपतिंवेदविश्वसाहैवास्मैलोकायेतीतिहस्माहमहिदासऐतरेयःप्रेयंद्वेषू
वैषुलोकेषुरज्जातितद्गृहुर्यदनेनरूपेणामुष्मिंलोकमक्षिसंस्पवतीद्यथकेनरूपेणामुष्मिंलोकमाप्नवतीतद्यदे
तत्त्रयांलोहितंभवत्यग्नेस्तद्रूपंतस्मात्तस्मान्नबीभत्सेतथयदेतत्पुरुषेरेतोभवत्यादित्यस्यतद्रूपंतस्मात्तस्मान्ने
बीभत्सेतसोयमात्मेममात्मानंममुष्मादात्मनेरूपायछत्सावात्मामुष्मात्मानंमिमस्मादात्मनेसंपयछ

तितावन्योन्यमभिसंभवतोनेनाहरूपेणामुल्लोकमभिसंभवंयमुनोरूपेणेमल्लोकमाभवति॥१८॥तत्रैतेऋतो
कःसत्यदक्षरंपरंवविधंसमेतिपुजोपुञ्जाअभिपत्संवहंति॥सत्यस्यसत्यमनुपत्रयुज्यतेतत्रदेवाःसर्वएकंभवंति॥य
दक्षरादक्षरमेतिपुञ्जंपुजोपुञ्जाअभिपत्संवहंति॥सत्यस्यसत्यमनुपत्रयुज्यतेतत्रदेवाःसर्वएकंभवंति॥यद्वाचेऋ
मितियच्चनेतियच्चास्याःक्रूरंयदुवोच्चलिष्टुं॥तद्दिपूयाकवयोअन्वविंदन्नामयत्तासमतृप्यंघृतेधि॥यस्मिन्नामा
समतृप्यंघृतेधितत्रदेवाःसर्वेपुजोभवंतितिनपाप्मानमपहत्यब्रह्मणोस्वर्गलोकमप्येतिविद्वान्॥नेनैवाचास्त्रियंवुवं
नेनमस्त्रीपुमांसंवुवन्न॥पुमांसंनवुवनेनैवदृश्वदृतिकञ्चन॥अःइतिब्रह्मतत्रागतमहमितितद्वाइदंदृष्ट्वाहतीसहस्रंसंपद्यते
स्यवाएतस्यहृहतीसहस्रस्यसंपन्नस्यषट्त्रिंशतमक्षराणांसहस्राण्यभवंतितावंतिपुरुषायुषोद्वांसहस्राणिभवंतिजीवा
क्षरेणैवजीवाहरयोतिजीवाद्वाजीवाक्षरमित्येनकामयमानोयदेवरथंत्सस्यवागुद्दिश्योत्पक्षसीवक्षुषीयुन्मनःसंग्रहे
तांतदयंप्राणोधितिष्ठतितदुन्नमृषिर्वामदेवोनेनयातंमनसोजवीयसांनिमिषश्चिज्जवीयसेतिजवीयसेति॥२०॥॥इति २३

द्वितीयोपनिषदेतनीयोध्यायः॥आत्मावाइदमेकएवाग्रआसीन्नान्यत्किंचमिषत्सईक्षतलोकानुसृजाइतिसइमां
लोकानसृजतांभोमरीचीर्मरापोदोंभःपरेणदिवंद्यौःप्रतिष्ठांतरिक्षंमरीचयःपृथिवीमरोयाअधस्तान्ताआपःसईक्ष
तेमेनुलोकालोकपालान्नुसृजाइतिसोद्भ्यएवपुरुषंसमुद्धृत्यामूर्छयत्तमभ्यतपत्तस्याभितप्तस्यमुखंनिरभिद्यतय
थांडंमुखाद्वाग्वाचोग्निर्नासिकेनिरभिद्येतांनासिकाभ्यांप्राणःप्राणाद्वायुरक्षिणीनिरभिद्येतांमक्षीभ्यांचक्षुश्चक्षु
षआदित्यःकर्णौनिरभिद्येतांकर्णाभ्यांश्रोत्रंश्रोत्राद्दिशस्त्वङ्निरभिद्यततस्यलोमानिविलोमभ्योषधिवनस्पत
योहृदयंनिरभिद्यतहृदयान्मनोमनसश्चंद्रमानाभिर्निरभिद्यतनाभ्याअपानोपानान्मृत्युःशिश्नंनिरभिद्यत
शिश्नाद्रेतोरेतस आपः॥२॥ताएतादेवताःसृष्टाअस्मिन्महत्यर्णवेप्रापतंस्तमशनापिपासाभ्यामभ्यवर्जिघ्नाएनमब्रु
वन्नायतनंनःप्रजानीहियस्मिन्प्रतिष्ठिताअन्नमदामेतितासांगामानयंताअब्रुवंनवैनोयमलमितितासांश्व
मानयंताअब्रुवंनवैनोयमलमितितासांपुरुषमानयंताअब्रुवन्सुकृतंबतेतिपुरुषोवावसुकृतंताअब्रवी

द्यथापतन्प्रविँतेस्यग्निर्वाग्भूत्वामुखंप्राविशद्वायुःप्राणोभूत्वानासिकेप्राविशदादित्यश्चक्षुर्भूत्वाक्षिणी
प्राविशद्दिशःश्रोत्रंभूत्वाकर्णौप्राविशन्नोषधिवनस्पतयोलोमानिभूत्वात्वचंप्राविशंश्चंद्रमामनोभूत्वाहृदय
यंप्राविशन्मृत्युरपानोभूत्वानाभिंप्राविशदापोरेतोभूत्वाशिश्नंप्राविशंस्तमशनायापिपासेअब्रूतामावाभ्याम
भिप्रजानीहीतिते अब्रवीदिताभ्येवंवोदेवताःस्वामजांग्येतासुभागिन्यौकरोमीतितस्माद्यस्यैकस्यैचदेवतायै
हविर्गृह्यतेभागिन्यावेवास्यामशनायापिपासेभवतः॥२५॥सईक्षतेमेनुलोकाश्चलोकपालाअन्नमेभ्यःसृजाइ
तिसोपोएयतपतास्योभितप्तास्योमूर्तिरजायतयावैसामूर्तिरजायतानैवैतन्नदेनत्सृष्टंपराङ्स्यजिघांसत्तद्ध
वाजिघृक्षत्तन्नाशक्नोद्धानयहीतुंसयदेनद्धानयहैष्यदभिव्याहरंहैवान्नमत्रप्स्यत्तंप्राणेनाजिघृक्षत्तन्ना
शक्नोत्प्राणेनग्रहीतुंसयदेनत्प्राणेनाग्रहैष्यदभिप्राण्यंहैवान्नमत्रप्स्यत्तच्चक्षुषाजिघृक्षत्तन्नाशक्नोच्चक्षुषाग्र
हीतुंसयदेनच्चक्षुषाग्रहैष्यद्दृष्ट्वाहैवान्नमत्रप्स्यत्तश्रोत्रेणाजिघृक्षत्तन्नाशक्नोश्रोत्रेणग्रहीतुंसयदेनश्रोत्रेणा २५

ग्रहैष्यच्छ्रुत्वाहैवान्नमत्रप्स्यत्तत्त्वचाजिघृक्षत्तन्नाशक्नोत्त्वचायहीतुंसयदेनत्वचाग्रहैष्यत्स्पृष्ट्वाहैवान्नमत्रप्स्य
त्तन्मनसाजिघृक्षत्तन्नाशक्नोन्मनसाग्रहीतुंसयदेनन्मनसाग्रहैष्यद्ध्यात्वाहैवान्नमत्रप्स्यत्तच्छिश्नेनाजिघृक्षत्त
न्नाशक्नोच्छिश्नेनग्रहीतुंसयदेनच्छिश्नेनाग्रहैष्यदुत्सृज्यहैवान्नमत्रप्स्यत्तदपानेनाजिघृक्षत्तदावयत्सेषोनस्यग्रहो
यद्वापुरान्नपुर्वाएषयद्वायुःसईक्षतकथन्विदंमदृतेस्यादितिसईक्षतकतरेणप्रपद्याइतिसईक्षतयदिवाचाभि
व्याहृतंयदिप्राणेनाभिप्राप्तीतंयदिचक्षुषादृष्टंयदिश्रोत्रेणश्रुतंयदित्वचास्पृष्टंयदिमनसाध्यातंयद्यपानेना
भ्यपानितंयदिशिश्नेनविसृष्टमथकोहमितिसएतमेवसीमानंविदार्यैतयाद्वारा प्रापद्यतैसेषाविदृतिर्नामद्वास्तदे
तंनांदनंतस्यचयआवसथास्त्रयंवाआवसथायआवसथायआवसथइतिसनातोभूत्वान्यभिवैस्वत्किमि
हान्यंवावदिषदितिसएतमेवपुरुषंब्रह्मततममपश्यदिदमदर्शमितीदंततस्मादिदंद्रोनामेदंद्रोहवैनामतमिदंद्रुंसंत
मिंद्रइत्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाइवहिदेवाःपरोक्षप्रियाइवहिदेवाः॥२३॥ ॥इतिद्वितीयोपनिषच्चतुर्थीध्यायः॥

अपक्षमनुगाश्चत्वारः

पुरुषेहवाऽअयमादितोगर्भोभवतियदेतद्रेतस्तदेतत्सर्वेभ्योंगेभ्यस्तेजःसंभूतमात्मन्येवात्मानंबिभर्त्तितद्यदा
स्त्रियांसिंचत्यथैनज्जनयतितदस्यप्रथमंजन्मतत्स्त्रियाऽआत्मभूयंगच्छतियथास्वमंगंतथातस्माद्नोनहिनस्ति
सास्यैतमात्मानंमत्रगतंभावयतिसाभावयितव्याभवतितंस्त्रीगर्भंबिभर्त्तिसोग्रएवकुमारंजन्मनोग्रे
धिभावयतिसयत्कुमारंजन्मनोग्रेधिभावयत्यात्मानमेवतद्भावयत्येषांलोकानांसंतत्यैएवंसंततालोकास
दस्यद्वितीयंजन्मभवतीत्यस्यायमात्मापुण्येभ्यःकर्मभ्यःप्रतिधीयतेथास्यायमितरआत्माकृतकृत्योवयोगतःप्रैतिसंजहत्प्र यो
यन्नेवपुनर्जायतेतदस्यतृतीयंजन्मतद्दुक्तमृषिणागर्भेनुसन्नेषामेवैदमहंदेवानांजनिमानिविश्वा॥१॥एतंमाणु
स्त्रायसीरक्षंभधयेनोजवसानिरद्दीयमितिगर्भएवैतच्छयानोवामदेवएवमुवाचसएवंविद्वानस्माच्छरीरभेदा
दूर्ध्वऽउत्क्रम्यामुष्मिन्त्स्वर्गेलोकेसर्वान्कामानाप्त्वामृतःसमभवत्समभवत्॥२॥ ॥इतिद्वितीयोपनिषत्पंचमो
ध्यायः॥ ॥कोयमात्मेतिवयमुपास्महेकतरःसआत्मायेनवापश्यतियेनवाशृणोतियेनवागंधानाजिघ्रतिये २५
यथास्थानंगर्भिण्यः॥

नवावाचंव्याकरोतियेनवास्वादुचास्वादुचविजानातियदेतद्हृदयंमनश्चैतत्संज्ञानमाज्ञानंविज्ञानंप्रज्ञानंमे
धादृष्टिर्धृतिर्मतिर्मनीषाजूतिःस्मृतिःसंकल्पःक्रतुरसुःकामोवशइतिसर्वाण्येवैतानिप्रज्ञानस्यनामधेयानिभ
वंत्येषब्रह्मैषइंद्रएषप्रजापतिरेतेसर्वेदेवाइमानिचपंचमहाभूतानिपृथिवीवायुराकाशआपोज्योतींषीत्येता
नीमानिचक्षुद्रमिश्राण्येवबीजानीतराणिचेतराणिचांडजानिचजारुजानिचस्वेदजानिचोद्भिज्जानिचा
श्वागावःपुरुषाहस्तिनोयत्किंचेदंप्राणिजंगमंचपतत्रिचपच्चस्थावरंसर्वंतत्प्रज्ञानेत्रंप्रज्ञानेप्रतिष्ठितंप्रज्ञानेत्रोलोकः
प्रज्ञा प्रतिष्ठाप्रज्ञानंब्रह्म॥सएतेनप्रज्ञेनात्मनास्माल्लोकादुत्क्रम्यामुष्मिन्त्स्वर्गेलोकेसर्वान्कामान्त्वाऽमृतःस
मभवत्समभवत्॥२५॥ ॥इतिद्वितीयोपनिषत्षष्ठोध्यायः॥ ॥वाङ्मेमनसिप्रतिष्ठितोमनोमेवाचिप्रति
ष्ठितमाविरावीर्मएधि॥वेदस्यमऽआणीस्थश्रुतंमेमाप्रहासीरनेनाधीतेनाहोरात्रान्त्संदधाम्यृतंवदिष्यामिस
त्यंवदिष्यामितन्मामवतुतद्वक्तारमवत्ववतुमामवक्तारमवत्ववक्तारं॥२६॥॥इतिद्वितीयोपनिषत्सप्तमोध्यायः॥ ॥ पनि

२६

अथातः संहितायाउपनिषत्पृथिवीपूर्वरूपंद्यौरुत्तररूपंवायुःसंहितेतिमांडूकेयंआकाशःसंहितेत्यस्यमाक्षवीवेदयांचक्रेसहाविपरिहृतोमेनेनेमेस्यपुत्रेणसमगादितिसमानेवैतत्परिहृतोमेनइत्यागस्त्यःसमानंह्येतद्दैवतंदाक्षायण्येत्यधिदैवतमथाध्यात्मंवाक्पूर्वरूपंमनउत्तररूपंप्राणःसंहितेतिशूरवीरोमांडूकेयोथहास्यपुत्रआहज्येष्ठोमनःपूर्वरूपंवागुत्तररूपंमनसोवाअग्रेसंकल्पयत्यथवाव्याहरतितस्मान्मनएवपूर्वरूपंवागुत्तररूपंप्राणोहैववसंहितेतिसमानमेनयोरत्रापिश्वपुत्रस्यवसएषोश्वरथःप्रष्टिवाहनोमनोवा तु
क्त्वापासंहतःसयएवमेतांसंहितांवेदसंधीयतेप्रजयापशुभिर्यशसाब्रह्मवर्चसेनस्वर्गेणलोकेनसर्वमायुरेतीतिमुमांडूकेयानाँ॥१॥अथयज्ञाकल्यस्यपृथिवीपूर्वरूपंद्यौरुत्तररूपंदृष्टिःसंधिःपर्जन्यःसंधातातदुतापिपचेतद्बलवदनूद्गूर्णमसंदधदेवरात्रेवर्षतिधावापृथिवीसमधातामित्युताप्याहुरितीवधिदैवतमथाध्यात्मंपुरुषेहवाअयंसवेआदेविदंलेप्सवतइत्याहुस्तस्यैदमेवपृथिव्यारूपमिदंद्विवस्तत्र २६

पुरुषे

यमंतरेणाकाशोयश्चासौद्यावापृथिव्यावंतरेणाकाशस्तस्मिन्नूष्मिन्नाकाशेप्राणआपतोयथामुष्मिन्नाकाशेवपुराणतोयथासूनिर्वीलिज्योतींष्येवमिमानिर्वीलिज्योतींषियश्चासौदित्यादित्यएवमिदंशिरसिचक्षुर्यथासावंतरिक्षेविद्युदेवमिदमात्मनिहृदयंयथायमग्निःपृथिव्यामेवमिदमुपस्थेरेतएवमुहसासर्वेलोकामात्मानेमनुविधायोहैदमेवपृथिव्यारूपमिदंद्विवःसयएवमेतांसंहितांवेदसंधीयतेप्रजयापशुभिर्यशसाब्रह्मवर्चसेनस्वर्गेणलोकेनसर्वमायुरेति॥२॥अथातोनिर्मुंजनप्रवादःपृथिव्यापतनंनिर्मुंजंदिव्यापतनंप्रतप्तौमंतरिक्षापतनमुभयमंतरेणाथयद्येनंनिर्मुंजंब्रुवंतमुपवदेद्दोष्टवाक्प्यांस्यानाक्प्यामित्येनंब्रूयादथयद्येनंप्रतप्तंब्रुवंतमुपवदेद्दोष्टउत्तराक्प्यांस्यानाक्प्यामित्येनंब्रूयाद्यस्त्वेवोभयमंतरेणाहैतस्यनासस्रुपवाद्यंधिसंधिंविवर्तयतितंनिर्मुंजस्यरूपंमथयच्छुद्धेअक्षरेअभिव्याहरतितत्प्रतप्तस्यरूपेवोभयमंतरेणोभयंवाप्नोत्युभ ३
यनाधकामोनिर्मुंजंब्रूयात्स्वर्गकामःप्रतप्तमुभयकामउभयमंतरेणाथयद्येनंनिर्मुंजंब्रुवंतंपरउपवदेत्प

यिवींदेवतामारंभेद्यद्विवीत्वादेवतारिष्यतीत्येनंब्रूयाद्दृश्यद्येनंप्रतृंबुवंतंपरुंवेदेद्दिवंदेवतामारंभेद्यौस्त्वादेवत
रिष्यतीत्येनंब्रूयाद्दृश्यद्येनमुभयमंतरेणबुवंतंपरुंवेदेंतरिक्षंदेवतामारंभेंतरिक्षंत्वादेवतारिष्यतीत्येनंब्रूयाद्य
यातुकृत्याबंबुवन्वाबुवंतंवाबूंदृश्याद्यमेवयंतयास्यान्नवेदान्यंकुरुतेतांब्राह्मणंब्रूयाद्दतिद्युम्नंवब्राह्मणंब्रूयो
न्नातिद्युम्नेवनब्राह्मणंब्रूयान्नमोअस्तुब्रह्मणेप्यइतिहस्माहशूरवीरोमांडूकेयः॥३॥अथातोनुव्याहारःप्राणोवंशइ
तिविद्यात्सयएनंप्राणंवंशमुपवदेच्छकुंवंतेमन्येतप्राणंवंशंसमर्धयंतुप्राणंभावंशंसंदधतंनशक्नोषीत्याहूप्राण
स्त्वंशोहास्यतीत्येनंब्रूयादथवेदशकुंवंतंमन्येतप्राणंवंशंसमधिस्त्रिषंतंनाशकःसंधातुंप्राणस्त्वंशोहास्यती
त्येनंब्रूयाद्यथानुकृत्याबंबुवन्वाबुवंतंवाबूंदृश्याद्यमेवयंतयास्यान्नवेदान्यंकुरुतेतांब्राह्मणंब्रूयाद्दतिद्यु
म्नंवब्रह्मणंब्रूयान्नातिद्युम्नेवनब्राह्मणंब्रूयान्नमोअस्तुब्रह्मणेप्यइतिहस्माहशूरवीरोमांडूकेयः॥४॥अथय
स्वल्वाहुर्निर्मुजंवक्रोःपूर्वमक्षरंपूर्वरूपंमुत्तरंमुत्तररूपंयावकाद्योःपूर्वरूपोत्तररूपेअंतरेणसासंहितेतिसयए २७

वमेतांसंहितांवेदसंधीयतेप्रजयापशुभिर्यएसाब्रह्मवर्चसेनस्वर्गेलोकेनसर्वमायुरेत्यथवयंब्रूमोनिर्मुजंवक्रो
इतिहस्माहकुत्सोमांडूकेयःपूर्वमेवाक्षरंपूर्वरूपंमुत्तरमुत्तर रूपंयेवकाद्योःपूर्वरूपोत्तररूपेअंतरेणयेनसंधिंवित
र्तयतियेनस्वरांस्वरंविज्ञानातियेनमात्रांमात्रांविभजतेसासंहितेतिसयएवमेतांसंहितांवेदसंधीयतेप्रजयापशुभि
र्यएसाब्रह्मवर्चसेनस्वर्गेलोकेनसर्वमायुरेत्यथहास्यपुत्र आहमथ्यमःप्रातीबोधीपुत्रोसुरेखल्विमेअविक
र्षेनेनेकुर्वंत्यथावर्णमाहेतद्यासीमात्रापूर्वरूपेणोत्तररूपेअंतरेणसंधिविज्ञपनीसामतद्भवतिसामेवाहंसंहितांम
न्यइतितदृषेतदृषिणोनैरुहदस्यतेनपुरःसाम्नोविदुरितिसयएवमेतांसंहितांवेदसंधीयतेप्रजयापशुभिर्यएसा
साब्रह्मवर्चसेनस्वर्गेलोकेनसर्वमायुरेति॥५॥बृहद्रथंतरयोरूपेणसंहितासंधीयतइतिताक्ष्यौवाग्वैरथंतरस्य
रूपंप्राणोबृहतउमाभ्यामुखंवासंहितासंधीयतेवाचवप्राणेनचेतस्योहस्मोपनिषदिसंवत्सरंगारक्षायतेताक्ष्यौएत
स्योहस्मभाज्ञायोसंवत्सरंगारक्षायतेताक्ष्यौस्तदृषेतदृषिणोनैरथंतरमाजभारवसिष्ठः॥६॥रहोजोबृहद्रथवं

कृच्यग्नेरितिसयएवमेतांसंहितांवेदसंधीयतेप्रजयापशुभिर्यशसाब्रह्मवर्चसेनस्वर्गेणलोकेनसर्वमा
युरेतिवाक्प्राणेनसंहितेतिकौंठरव्यःप्राणःपवमानेनपवमानोविश्वेदेवैर्विश्वेदेवाःस्वर्गेणलोकेनस्वर्गो
लोकोब्रह्मणैषवरपरासंहितासयोहैतामवरंपरांसंहितांवेदैवंहैवसप्रजयापशुभिर्यशसाब्रह्मवर्च
सेनस्वर्गेणलोकेनसंधीयतेयएषांसंहितांसयदिपरेणवोपसृतःस्वेनवार्थेनाभिव्याहरेदभिव्याहारेन्न
वविद्याद्दिवंसंहितागमद्दिदृक्षंदेवानभिवक्ष्यन्तीतिशश्वत्तथास्यात्सयएवमेतांसंहितांवेदसंधीयतेप्रज
याएशुभिर्यशसाब्रह्मवर्चसेनस्वर्गेणलोकेनसर्वमायुरेतिवाक्संहितेतिपंचालचंडोवाचावेवेदाःसंधीयं
तेवाछंदांसिवाऽमित्राणिसंदधतिवासर्वाणिभूतान्यथोवाएवेदंसर्वमितितद्यच्चैतदधीतेवाभा
षतेवाऽवाचितदाप्राणोभवतिवाकृदाप्राणंरुन्ध्यथयत्तूष्णींवाभवतिस्वपितिवाप्राणेतदावाग्भवति
प्राणस्तदधावंरेलिहावयोन्यैरिलोवाग्वैमाताप्राणःपुत्रस्तदेतद्दिवोनकमकःसुपर्णःसस्मु २८

इमाविवेद्यूंसइदंविश्वंभुवनंविचष्टेतंएकेनमनसाएयमंहितंस्तंमातारेह्विसउरेह्विमातरमितिसय
एवमेतांसंहितांवेदसंधीयतेप्रजयापशुभिर्यशसाब्रह्मवर्चसेनस्वर्गेणलोकेनसर्वमायुरेत्यथातःप्रजाप
तिसंहितांजायापूर्वरूपंपतिरुत्तररूपंपुत्रःसंधिःप्रजननंसंधानंसेषादितिःसंहितादितिर्हीदंसर्वंयदिदंकि
वपिताचमाताचपुत्रश्चप्रजननंचैतदेतद्दिवोनकमदितिर्मातासपितासपुत्रइतिसयएवमेतांसंहितांवे
दसंधीयतेप्रजयापशुभिर्यशसाब्रह्मवर्चसेनस्वर्गेणलोकेनसर्वमायुरेतिसर्वमायुरेति॥६॥ ॥इतिवृती
योपनिषत्स्वयंमोध्यायः॥ ॥प्राणोवंशइतिस्थविराःप्राकल्यंस्तद्यथाप्राणावंशोसर्वेन्येवंशाःसमाहितास्यु
रेवमस्मिन्प्राणेवस्तुःश्रोत्रंमनोवाग्घ्रिदयाण्यितरारीरंसर्वंआत्मासमाहितंतस्मैतस्यात्मनःप्राणस्यरूपमि
त्थीनिस्पुंसरूपंपुमज्जानःस्वरूपंमांसंलोहितमित्येतदन्यच्चतुर्थंमंतस्याहरूपमितिहस्माहकौषांडूकेयस्त्व
वनएतत्प्रोवाचतस्मैतस्यवयस्यास्थिमज्जांपर्वणामितिवीर्णितःषष्टिरातानिवीर्णीतस्तान्निसप्तविंशतिरात्रा

२९ निमवंतिसप्तचवेरूतानिर्विंशतिश्चसंवत्सरस्याहोरात्राः सएषोऽहःसंमानंश्चक्षुर्मयःश्रोत्रमयंश्छंदोमयोमनो
मयोवाङ्मयआत्मासयएवमेतमहःसंमानंचक्षुर्मयंश्रोत्रमयंछंदोमयंमनोमयंवाङ्मयमात्मानंवेदृद्धंसायु
ज्यंसरूपतांसलोकतामश्नुतेपुत्रीपशुमान्भवतिसर्वमायुरेति॥७॥अथकोंगरयस्त्रीणिषष्टिशतान्यूक्षरा
णांत्रीणिषष्टिशतान्यूष्णांत्रीणिषष्टिशतानिसंधीनांयान्यक्षराण्यवो वामाहानितानियानूष्णांवो वा
मरात्रयस्तासांसंधीनवो वामाहोरात्राणांतिसंधयइत्यधिदैवतमथाध्यात्मंयान्यक्षराण्यधिदैवतमवो वामा
स्थीनितान्यध्यात्मंयानूष्णोधिदैवतंमवो वामंमज्जानस्तेध्यात्मंमषहैवसंप्रतिप्राणोयन्मज्जेतंदेतो
नहवाऋतेप्राणादेतःसिच्यतेयद्वाऋतेप्राणादेतःसिच्येतपूयेन्नसंपद्येवात्संधीनधिदैवतमवो वामंप
वीणितान्यध्यात्मंतस्यैतस्यत्रयस्यास्यमेधस्यपर्वणामितिपंचैतेऋतवःषड्वाइमेलोकाइतिपंचैतेऋतवः
सहसंपद्यन्तेसंवत्सरोवाऋतवोसंवत्सरएवप्रतिष्ठितोयएवंवेदप्रतिष्ठितोभवतिसएषोऽहःसंमानंश्चक्षुर्मयःश्रोत्रमयंश्छं २९

३० दोमयोमनोमयोवाङ्मयआत्मासयएवंमक्षरसंमानंचक्षुर्मयंश्रोत्रमयंछंदोमयंमनोमयंवाङ्मयमात्मानं
वेदाक्षराणांसायुज्यंसरूपतांसलोकतामश्नुतेपुत्रीपशुमान्भवतिसर्वमायुरेति॥८॥चत्वारःपुरुषाइति
बाध्वःशरीरपुरुषश्छंदःपुरुषोवेदपुरुषोमहापुरुषइतिशरीरपुरुषइतियमवो वामंसएवाध्यात्मंदैहिक
आत्मातस्ययोयमशरीरःप्रज्ञात्मोसरसच्छंदःपुरुषइतियमवो वामोक्षरसमाम्नायएवंतस्यैतस्यै
कारोरसोवेदपुरुषइतियवो वामंपनवेदाःचेदऋग्वेदोयजुर्वेदःसामवेदोऽथर्ववेदैतस्यैतस्यब्रह्मणोरसस्तस्मा
द्ब्रह्माणंवृणीतेकुर्वीतेतियेयज्ञस्योल्बणंपशूयेन्महापुरुषइतियमवो वामंसंवत्सरएवप्रध्वंसयंत्यन्यानि
भूतान्येक्याक्षावयन्त्यानितस्यैतस्यासावादित्योरसःसयश्चायंपुरुषशरीरःप्रज्ञात्मोयश्चासावादित्यएक
मेतदितिविद्यात्तस्मात्पुरुषंपुरुषंप्रत्यादित्योभवतितदप्येतदृषिणाकंचिच्चक्षुर्देवानामुदगादनीकंचक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्नेः॥आप्राद्यावापृथिवीअंतरिक्षंसूर्यआत्मेतिगतस्तस्थुषश्चेतीतामनुविधंसंहितासंधीयमानां

मन्यद्रेतिरुस्माद्रेतोधा एतेऽग्नेवबहवोमहत्युक्थेमीमांसंतएतमग्नावध्वर्यवएतंमहाव्रतेछंदोगाएतमस्यामेतदि
येतंवायावेतमाकाशएतमप्येतमोषधीष्वेतंवनस्पतिष्वेतंवइमस्यैतंनक्षत्रेष्वेतंसर्वेषुभूतेष्वेतमेवब्रह्मत्याच
क्षतेसएषसंवत्सरसंमानश्चक्षुर्मयश्चोत्रमयश्छंदोमयोमनोमयोवाङ्मयआत्मासयएवमेतंसंवत्सरंसमानं
चक्षुर्मयंश्रोत्रमयंछंदोमयंमनोमयंवाङ्मयमात्मानंपरस्मैशंसति॥एतद्दुग्धदोहाअस्यवेदाभवंतिनतस्यानृ
क्तमागोस्तिनवेदसुकृतस्यपंथानमितितद्यएतद्दक्षिणोऽक्ष्यपिसाजसविविदुःसखायंनतस्यवाच्यपिभा
गोऽस्ति॥यदीशृणोत्यलकंशृणोतिनहिप्रवेदसुकृतस्यपंथामितिनतस्यानृक्तमागोस्तिनवेदसुकृतस्य
पंथानमित्येनद्दुष्कृतमवतितस्मादेवंविद्वान्परस्माअग्निंचिनुयान्नपरस्मैमहाव्रतंनसुवीतंनपरस्माएतद्दह्यं
सेकामंपिंचेवावर्षयेवाग्नींस्तेदात्मनएवास्यतद्दुष्कृतंभवतिसयश्चायमशरीरःप्रज्ञात्मायश्चासावादित्येएकमे
तदित्यवोचामेतोयत्रविद्वीयेतेवंवइमाइवादित्योदृश्यतेनरूपमयःप्रादुर्भवतिलोहिनीद्यौर्भवतियथामंजिष्ठाव ३०

स्तःपायुःकाककुलायगंधिकर्मस्यशिरोवायतिसंपरेतोस्यात्मानचिरमिवजीविष्यतीतिविद्यात्सयत्करणीयं
मन्येततत्कुर्वतियद्रंतियच्चदूरंकृतिसप्तजपेदादित्यस्यैरतसदृश्येकोपचब्रह्मापवमानेतिषड्भिर्यंतमस्यरी स
रयेकोथापियत्रछिद्रइवादित्योदृश्यतेरथनाभिरिवानिक्ष्वायेतछिद्रंवाक्षयंपश्येन्नदृश्येवमेवविद्यादथापा
दंशीदोदकेवाजिह्मशिरसंवाग्निंसंवासानंपरयेद्विपर्यस्तेवाकन्यांकेजिह्मेनकाहरयेयातंनदृश्येवमेवविद्याद
थाप्यपिधायाक्षिणीउपेक्षेतेंधयाचटरकालिसंपतंतीवदृश्यंतेतानियत्नेनपरयेतदृश्येवमेवविद्यादथाप्यपि
धायकर्णावुपशृणुयात्सएषोग्नेरिवप्रज्वलतोरथस्येवापहिंस्तोयत्नेनशृणुयान्नदृश्येवमेवविद्यादथापियत्रनी
लइवाग्निर्दृश्यतेयथामयूरग्रीवामेघेवाविद्युतंपरयेन्मेघेवाविद्युतंनपरयेन्महामेघेवामरीचीरिवपरयेतदृश्ये
वमेवविद्यादथापियत्रभूमिर्ज्वलंतीमिवपश्येतदृश्येवमेवविद्यादितिप्रत्यक्षदर्शनान्यथास्वप्नःपुरुषंकृष्णंकृष्ण
दंतंपश्यतिसएनंहंतिवराहएनंहंतिमर्कटएनमाकंदयतेसुवर्णंरजतंवादित्वापगिरतिमध्व
न्नातिबिसानिभक्षयंस्तोकपुंडरीकंधारयतिरथंवेतंहरींस्त्रीपोतिकृष्णांधेनुंकृष्णवत्सांनलभालीदक्षिणासु

खेखाजपतिसयद्येतेषांकिंचित्परंदुपोष्यपायसंस्थालीपाकंश्रपयित्वाराद्धीस्रुक्तेनप्रत्यृचंहुत्वा-ये-नान्ने
नब्रह्मणान्भोजयित्वा-वरंवृणीयात्सयेतेभ्योवृतोगतोमतोनतोदृष्टोविज्ञातोनादिष्टःश्रोतामंतव्यद्रष्टादृष्टा
ष्टोविज्ञाताप्रज्ञातोसर्वेषांभूतानामंतरपुरुषःसमग्रआमितिविद्यात्॥१०॥अथखल्वियंसर्वस्यैवा-वउपनिषद्दृश्यंवेदा-वक्षतेपृथिव्यारूपंस्पर्शोअंतरिक्षस्योष्माणोदिवस्वरा-अग्नेरूपंस्पर्शो
वायोरूष्माणआदित्यस्यस्वरा-ऋग्वेदस्यरूपंस्पर्शोयजुर्वेदस्योष्माणःसामवेदस्यस्वराश्चक्षुषोरूपंस्पर्शःश्रो
त्रस्योष्माणोमनसस्वराःप्राणस्यरूपंस्पर्शोअपानस्योष्माणोव्यानस्यस्वराअथखल्वियंदेवीवीणावदतितद
नुकृतिरसोमानुषीवीणावदतियथास्याःशिरएवमनुष्याःशिरोयथास्याउदरमेवमनुष्याअंगानियथास्यैजं
घेवमनुष्यैवादनेयथास्यास्तंत्रयएवमनुष्याअंगुलयोयथास्यास्वराएवमनुष्यास्वराःयथास्यास्पर्शाएवमनु
ष्यास्पर्शाःयथाह्येवेयंनद्धवतीतद्धीवंयिवमसोनद्धवतीतद्धीवतीयथाह्येवेयंलोमभिश्चर्मणापिहितासर्वंयेव
मसोलोमभिश्चर्मणापिहितोलोमभिर्हस्मैवैचर्मणापुरावीणाअपिदधतिसयोहैतांदेवीवीणांवेदस्रुतवदनो ३१

स्रवतिभूमिमास्यकीर्तिर्भवतियश्चक्रुचार्यावाचोसाधतेविदुरेनंतनायाँवाग्यसोयस्यांसंसद्यधीया तो
नोवाप्रषमाणोवानविरुरुचुषेतंत्रेतामृचंजपेद्दोषापिधानानकुलीदेतैःपरिहृतापविः॥सर्वस्ये वा
वाचईशानोवारुमभिहवादयेदितिवाग्यसः॥११॥अथहास्माएतंकृष्णहारिद्रवाह्मणमिवोपोदाह वा
रतिप्रजापतिःप्रजाःसृष्ट्वाव्यस्रंसतसंवत्सरःसछंदोभिरात्मानंसमदधाद्यछंदोभिरात्मानंसमदधात
स्मासंहितोतस्यैवाएतस्यैसंहितस्यैणकारोवलंषकारःप्राणआत्मासयोहैतोणकारषकारौवनुसंहितमुचोवे
दसचलांसप्राणांसंहितांवेदापुष्यमितिविद्यात्सयदिविचिंत्सेत्तणकारंब्रवाणीतणकारंवदतितणकारमे
वब्रूयात्सषकारंब्रवाणीतिषकारंवदतितिषकारमेवब्रूयादितिपदद्वयमनुसंहितमुचोधीमहेपचमांडूकेपीय
मध्यायंप्रब्रूमस्तेननोणकारषकारावुपपन्नावितिहस्माहैद्धस्वेमांडूकेपीयपदद्वमनुसंहितमुचोधीमहेप

च्चमांडूकेपीयमध्यायंप्रब्रूमेस्तिननोणकारषकारोऽपाप्तावितिहस्माहैस्यविरःशाकल्यएतद्वस्मवैतद्वि
द्वांसमाहुर्ऋषयःकावषेयाःकिमर्थावयमध्येष्यामहेकिमर्थावयंयक्ष्यामहेवाचिहिप्राणंजुहुमःप्राणेवा
वाचंयोहवैयज्ञस्यवःसएकाप्यर्यस्ताएताःसंहितोनानैतावासिनेप्रब्रूयान्नासंवत्सरवासिनेनाप्रवक्तुरृत्वि
क्यायाचार्यायाचार्यः॥१२॥ ॥इतितृतीयोपनिषद्द्वितीयोध्यायः॥ ॥विदामघवन्विद्दाग्गातुमनुशंसिषोदिशः॥
शिक्षाशचीनांपतेपूर्वीणांपुरुवसो॥आसिष्टिमसिष्टिषिंप्रचेतनप्रचेतय॥इंद्रद्युम्नायनइषएवाहिशं
कुः॥तायेराजावज्रिवंःशविष्ठवज्रिन्नृंजसे॥मंहिष्ठवज्रिन्नृंजसेयाहिपिबमत्स्वा॥विदाशयःसुदीर्घेषु
वेदाजानांपतिर्वशांअनु॥मंहिष्ठवज्रिन्नृंजसेयःशविष्ठःशूशुवत्॥योमंहिष्ठोमघोनोविदिद्वोऽग्निनोनय॥
इंद्रोविदेतमुस्तुषेवशीहिशंकुः॥तमूतयेहवामहेजेतारमपराजितं॥सनःपर्षदतिद्विषःसनःपर्षदतिस्विधः॥ ३२

इंद्रंधनेसातयेहवामहेजेतारमपराजितं॥सनःपर्षदतिद्विषःसनःपर्षदतिस्विधःपूर्वस्यपतेऽद्रिवःसुम्नऽआ
धेहिनोवसो॥पूर्तिःशविष्ठशस्यतेरयेहिशंकुः॥नूनंतंनश्चंसन्यंसेपक्षोजनस्यवृत्रहन्॥समन्येषुब्रवावहैपुरा
योगोषुगच्छतिसखासुशेवोऽद्वयोः॥एवाह्येवेदाह्यग्नाऽइ॥एवाह्येवेदाहींद्रं॥एवाह्येवेदाहिविष्णाऽउ॥
एवाह्येवेदाहिपूषन्॥एवाह्येवेदाहिदेवाः॥एवाहिशंकोदशीहिशंकोवशंअनु॥ऽआयोमंन्यायमंन्यवऽउ
पोमंन्यायमंन्यवे॥ऽउपेहिविश्वधा॥विदामघवन्विद्दाग्गातुं॥१॥ ॥इतिचतुर्थोपनिषत्प्रथमोध्यायः॥ ॥
महाव्रतस्यपंचविंशतिंसामिधेन्यएकविंशतोप्रागुपोत्तमायाःसमिधाग्निमिति॥चतस्रोवैश्वकर्मणाऋषभऽउपाल
क्षनीयऽउपांश्वाज्यपऽउगेविश्वजितोहोऽश्चतुर्विंशतींस्वयंतीरप्सुवदंतिचैत्राह्मणाछंस्यावपेतपातःसवनेतो
वृस्यामिवयसोऽयस्यपाहीतिमाध्यंदिनेविकटकेषुमहिषोयवाशिरमितिसोऽत्रियएंद्रयाधुपनःपरावतऽइंद्रायहि
धीरसोऽअनंमतऽउषोऽस्मेपुरोरथमिंद्रायतोनुरूपंऽश्चतुर्विंशाःमरुत्वतीयस्यतानोसप्तसुमनायतेःसाग्निवेगःपि

ROYAL ASIATIC SOCIETY LIBRARY OF THE BOMBAY BRANCH

३३ मरुत्वतीये होतां

वासोममस्मिंयमुयतर्दिःकयाशुभासवयसःसनीळाःमरुत्वांइंदृषुस्तोमेणार्यःजेष्ठाउग्रःसहसेतुरायेतिमरुत्वतीयं
संस्थितैर्विसंस्थितसंचरेणनिष्क्रम्याग्नीध्रीयेतिसत्र्याहुतीर्जुहोतिदुंबरेणस्रुवेणानुमाहिंदोअनुमांवहस्पतिं
रनुसोमोअनुवाच्येत्यावीत्।।अनुमांमित्रावरुणाविहावतांमनुद्यावापृथिवीपूर्वहूतौ।।आदित्यामाविश्वेअवंतुदेवाः
सप्तराजानोयउदाभिषिक्ताः।।वायुःपूषाबृहस्पतिःसोमोअग्निःसूर्योनक्षत्रैरवत्विहमानुं।।पितरोमाविश्वमिदंचभूतंप्र
थिव्यंतरिक्षंदिवंमातरोमरुतःसकर्काः।।येअग्निजिह्वाउतवायजत्रामनोदेवाःसुहवाःशर्मयछंतेतिदक्षिणेमाजालीयेदृग्भ्रस्तु
च्युतमाँचतुर्गृहीतंपूर्वमवदायोत्तरतोग्नेरुपनिधायंविहरणप्रभृतिमध्यंदिनेमाजालीयोजागरितोभवति
तस्मिन्परिहृतेजुहोतिप्राग्द्वोरेवोदग्द्वोरेवोप्राग्उदग्द्वारेवाग्निरिवानाधृष्यःपृथिवीवसुषदाभूयासंमंतरिक्ष
मिवानाप्यंद्यौरिवानाधृष्योभूयासंसूर्यइवाप्रतिधृष्यश्चंद्रमाइवपुनर्भूर्भूयासंमनइवापूर्वंवायुरिवश्लो
कभूर्भूयाभूमहरिवसंरात्रिरिवप्रियोभूयासंगावइवपुनर्भुवोग्नियुनमिवमरीचयोभूयोसमाभूवरस ३३

ओषधयइवरूपंभूयासंमनइवविभु।।यज्ञइवप्रभूयासंब्रह्मेवलोकेक्षत्रमिवश्रियांभूयासंयदग्नेषा
समितिर्भवतीत्यत्रविष्णुजायदीयेतिनीयनन्नत्रमत्रतिष्ठन्नादित्यमुपतिष्ठतेपर्यावृत्तेप्रदक्षिणंमावृत्यैते
श्वेवांस्वाहाकारेरेधेवा।।इदंमधूदंमधुइदंमंतीवसुतंपिबा।।इदंमधूदंमधुमिति चप्रेष्याःसंशास्तिपूर्णेकुंभा
स्तिस्रोवमाःस्रुत्रमाइंधिष्णियमुदकुंभंचत्रिःप्रदक्षिणंपरिवाजोथदक्षिणोःपाणिंसिंदक्षिणान्नूरुनाघ्रा
एधेवा।।इदंमधूदंमधुमितिवदत्यः।।१।।उपाकृतेस्तोत्रेत्रैधंनिनयाथोत्तरेवमाजालीयेनृषदंतेवेदीतिप्र
दक्षिणमग्निंनिष्क्रम्याग्नेयेणपूर्वंपुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमतिष्ठन्नग्नेःशिरउपतिष्ठतेनमस्तेगायत्रायत्वेशिरइतितेनै
वयत्वेतंपत्येत्यदक्षिणमुदङ्मुखःपक्षंनमस्तेरथंतरायत्वेतिदक्षिणःपक्षइत्यपरेणाग्निपुछमतिक्रम्यप्रत्यङ्मुख
उत्तरंनमस्तेहरसेतिपत्युत्तरःपक्षइतिपश्चात्ताउपुछंनमस्तेसामायत्वेतिपुछंयातेप्रतिष्ठेतिदक्षिणतःपुछस्यातेग
नंनमस्तेराज्ञेनायपत्तआसेतिं।।२।।पवेतंसदःप्रसर्पतिपुरस्तात्सेवंउपक्रामतोभवतिस्थूणेरुर्जूवीवध

३४ इत्येतत्प्रसाल्यतीर्थेनप्रपाद्यौत्तरेणाग्नीध्रीयंपरिव्रज्यपूर्वयाद्वारासदःसर्वाधिष्ठायानुत्तरेणोदुंबराणि
काष्ठानिप्रेखस्यमवंतिपलाशानिमिश्राणिवाक्षीणिफलकानयमयतस्तष्टानिद्विवासूक्ष्मत्वक्चतावंत्यदूष्
प्राङ्मुखोनिमुष्टि मात्रैःप्रागग्राभ्यांसूचीभ्यांसमुतोदक्षिणेनरेस्थूणेनिखायाक्षितोहोतृषदनंवीवधमयादधात्यस्यमंते
कंतुंःकुशासुछिद्राविविरेखस्यमवंतिरज्जूस्यामूर्ध्वमुद्यतिदक्षिणतोदक्षिणयोत्तरतःसव्ययादाक्ष्यैत्रि
गुणोस्यातांसव्यदक्षिलेपंचव्यायामेद्विगुणेवीवधेत्रिःप्रदक्षिणंपर्येत्योर्ध्वंयंथिंनिष्टर्क्यंवध्नातिशाखाक्षि
र्हसीक्षिवीपयेत्यप्रकंपिवतुरंगुलेनैषविमूंःप्रेखस्यान्मुष्टिमात्रेणवादक्षिणतउदाहितरंःसमोवाप
दमात्रेधिष्ठायात्॥अनिष्टितेप्रेखेहोतावाणमौदुंबरंसंततंतुमुक्ताम्यांपरिगृह्योत्तरतउपोहतेयथादीर्ण
सप्तक्षिश्चंद्रोक्षिश्चतुरंतरेस्थानान्यस्योर्ध्वमुद्यूहीयादृक्षिवाणयत्रेणवाछंदसोदृहाम्योक्षिोहे
नखानुष्टुभेनखाबार्हतेनखापाङ्क्तेनखात्रैष्टुभेनखाजागतेनखावैराजेनखाद्विपदेनखातिछंदसेखे ३४

तिछंदांस्यनुक्रम्यस्थानानामनुपरिक्रमणमौदुंबर्याद्रियाग्रायामूलदेशेनवाणंत्रिरूर्ध्वमुल्लि
खतिप्राणायखापानायखव्यानायखोदानायखोल्लिखामीत्यन्यस्मैकाम्येभ्यःपुनरपिनतूल्लिखामीतिब्रूयादथैनंस
मूलखंछंदोगेभ्यःप्रयछतिमूलंतेक्षत्रंखेतिपक्ष्मंतेफलंकेपाणीप्रतिष्ठापयतिप्राणमनुप्रेखसेतिप्रांचंप्रेखंप्रण
यतिव्यानमनुवीखसेतितिर्यंचमपानंनेंवीखसेत्यस्यांमूमुवःस्वरितिजपतिप्राणायखेतिप्रांचंप्रेखंव्या म
नायखेतितिर्यंचमपानायखेत्यस्यांसंवसवस्त्वागायत्रेणछंदसारोहंतुतानचारोहामीतिपक्ष्मंतेफलंकेरखी
प्रतिष्ठापयत्यथपूर्विफलंकेनानापाणिभ्यामभिपद्येतयथाहिसप्त्यमध्यमंछुबुकेनोपस्पृशेद्यो वीसं
धिंरुद्यात्त्रैष्टुभेनछंदसारोहंतुतानचारोहामीतिदक्षिणंसक्थ्यतिहरत्यादित्यात्त्वाजागतेनछंदसारो
हंतुतानचारोहामीतिसव्यंविश्वेदेवाश्चानुष्टुभेनछंदसारोहंतुतानचारोहामीतिसमारोहतिपक्ष्मात्त्व
स्यधिष्ठायस्यदक्षिणंपादंप्रांचंप्रतिष्ठापयत्यथसव्यंपदेतरश्चाग्नेदृश्येतरंयदेतरोघतरंनोसीविभूमाकुर्या

कूर्चान्होच कोः समारोहंति ब्रह्मचौदुंबरी मासंदी मुद्गार्तायदिकस्मैचिद्वन्यकर्मिणेजिगमिषेदादित्यपा
लंप्राउदस्यचरित्वोत्तमर्थमेवमेवोजपयावृतारोहेत्॥ ४॥प्रस्तोतारंसंशास्तिपंचविंशस्यस्तोमस्यैतिस्रृ
षुधैतृतीयास्वधेत्रयोदशसुवापरिशिष्टासुप्रथमंप्रतिहारंप्रब्रूतादित्यर्धचयोदशासुप्रवाचयतेतिज्ञानू
कण्यःप्रोक्षेज्जपतिसुपर्णोसिगरुत्मान्त्रिवृत्तेशिरोबृहद्रथंतरेपक्षौवामदेव्यंसाम्नात्मानंप्रतिष्ठा
यज्ञक्रतूंश्चाप्नोतीतिब्रूयाद्दक्षयज्ञोवैयज्ञानांप्रतिष्ठितोयज्ञमानंप्रतिष्ठितंस्वर्गमुलोकंयोस्यैवंविद्वान्
नतुवक्ष्यं

नदंव ओदतीनां यतेजज्ञउग्रस्वेषनृम्णोरुनदंयो युवतीनोमइंणासद्योजज्ञानोनिरिणातिभूम्नूनं
पतिंदेवघ्नानां॥ अनुयंविश्वेमदंसूमोदेधेनूनामिषुध्यसोमित्येवमेतांविरन्यासुचेत्समाम्नातासुरा
जनेनसाम्नास्तुवीरंयथास्थानंताइहैवमाग्रंसमाम्नातासुचेत्स्तुवीरंसमाम्नातस्यैतावतीरृक्परि
मांसेदिहोएवैमाग्न्यासुचेत्प्राक्सूदंदोहसंस्तास्तदिदमेवैतदग्रंस्वंमविहृतमाग्नप्रतिगरस्तासस्य
सूदंदोहसमित्येतदाहुःसूदंदोहाःसूदंदोहाः॥६॥ ॥इतिपंचमोपनिषत्प्रथमोध्यायः॥ ॥ग्रीवाः॥ य
स्येदमारजस्तुजोपुजोवनंसहः॥इंद्रस्यरंत्यंबृहतः॥नाधृषआदधर्षदाधृषालंधर्षितंहरिं॥पुरायदीमतिथ्य
थिरिंद्रस्यधर्षितंसहः॥सनोदद्दातुतंरयिंरयिंपिशंगसंदृशं॥इंद्रःपतिस्तवस्तमोजनेषुसूदंदोहाःशिरो
रोगायचशिंड्मिंद्राथिनोहृदेदित्यन्यासुचेत्समाम्नातासुस्तुवीरंनुक्तयासंस्थानविपर्ययोसमाम्ना ३६

सुचेत्स्तुवीरंमिश्रासुचसूक्तस्योक्तमांसूदंदोहाविजर्वःसुतस्तेसोमउपयाहियज्ञंमत्स्वामदंपुरुवा
रंमघायोमंहिष्ठइंद्रविदुरोगृणध्यैससाहन्तुर्दैवहूत्येषुशत्रूनृभुर्विभाहृषेषः॥सनोनेतारंमहयामइंद्रं॥
इनोवसुसमजःपर्वतेष्ठाःप्रतिवामजीषीं॥इंद्रःश्रुष्टिंजोहूत्रःएवैःसूदंदोहाइत्येतत्रयंग्रीवाःशिरोवि
जवःसर्वमद्धयौ॥७॥रथंतरंदक्षिणःपक्षोभिक्षाशूरनोनुमोभिक्षापूर्वपीतयइतिरथंतरस्यस्तोत्रियानु
रूपोप्रगाथोवतस्वःसतीःषड्हृतीःकरोतीडस्यनुवीर्यंणिप्रवोचं॥वेहयपितरश्चिन्नइंद्रेतिपंचदश्य
पलिग्मश्मंगोहषभीनक्षीमेउग्रेजज्ञेवीर्यायस्यधावानुदबलाणयेरतश्चवस्यानेमहइंद्रोयुयोतिपंचसू
क्तान्यानइंद्रोदूराद्धनआसादितिसंपातइत्याहिसोमइन्मदइतिपञ्चिःसूदंदोहबाहृतउत्तरस्तोभिर्हवा
महेत्वंह्येहिचेरवइतिहृहतस्तोत्रियानुरूपोप्रगाथौवतस्वःसतीःषड्हृतीःकरोतितंमुष्टुहियोअभिभूत्यो
जाःसुतइंद्रेनिमिश्लइंद्रोमदतिनीएषमूरेकेरपिपेतेरयीजामिंदोसूक्तानिकक्षीवतोमहामहद्धक्तस्यहोतु स

रितिसंपातईड्योमदायवाहधइतिपंक्तिःसूददोहोराथंतरोदक्षिणःपक्षःपंचदशस्तोमएकशतंवसिष्ठ
प्रासाहौवाहैतउनरःसप्तदशस्तोमोबृहद्रथंतरंक्षत्रंअजप्रासाहौभद्रंपुछंद्विपदाक्षिमानुकंसुवनामीष
धामायाहिवनसासुहेतिनवसमाम्नाताअथासमाम्नातःप्रवइंद्रायपदंवहैतमायविप्रागायंगायपत
यस्तुजोषतू॥अचैत्यकैदेवतास्कीआस्तोमतिश्रुतोयुवासइंद्रः॥उपप्रेमधुमतिक्षियंतःपुष्यं
तोरयिंधीमहेतमिंद्रं॥विश्वतोदावन्विश्वतोनआसरयंवाराविषुभीमहे॥ससुप्रणीतेनृतमस्यराध्य
सिमंहिष्ठोवाजेसातये॥वृत्येकइंद्रिषेसनादमृक्रओजसा॥विश्वस्यप्रस्तोमविद्वान्पुरावायदिवेह
सनूनं॥इषंनोमित्रावरुणाकृतेळांपीवरीमिषंकृणुहीनइंदो॥गोपदेमघरिषणिनसोमोअवतं
हिनोतिनस्पशदृषिः॥एषब्रह्मेतितिस्रआधूर्षस्माइत्येकासूददोहायद्वानेतिधाय्यासूद्दोहः॥
८॥गायत्रीत्रावृतीतिर्मर्हांइंद्रोयओजसेतितिस्रउत्तमाऽद्वरतिपुरोळाशोनोअंधसइतितिस्रइंद्रइत्सो
मपाएकइंद्रेतस्यमृतीनांतिस्रउत्तमाऽद्वरतितासांस्वादवःसोमाआपाहीयतामुद्धृत्यनर्त्यंबळा ३७

करमित्येतत्प्रत्यवदधातिजज्ञानोनुशतक्रतुरित्येकांपुरूहूतंपुरुष्टुतमितिद्वेषऽउद्वदभिश्रुतामघ
मित्युत्तमामुद्वरतिप्रकृताऽन्यृजीषिणआघायेअग्निमिंधतेआतूनइंद्रक्षुमंतमितिसूक्तेसूदोहः॥
८॥बाहैतीत्रावृतीतिर्मर्विदन्यदिद्रांसतेयेकयानश्चित्रांसिवासुतस्यरसिनइतिवित्रा
तिःसप्तमीवाष्टमीवोद्वरतियदिंद्रप्रागपागुदगितिचतुर्दशीवयंघत्वासुतावंतइतिपंचदशीमि
षुतावाघतश्चनेयंतस्यद्विपदोवोद्वरतिरथंतरंवप्रगाथमथहास्यनकिःसदासोरथमित्येतत्प्रगाथमु
धस्येत्तामिदाह्योनइत्येतत्प्रगाथंप्रत्यवदधातियस्मिन्प्रकःसुतधसमितिषडालक्षित्यानांसूक्तानिसंयंचाहावि
वर्षयिरितिशेषंयेतेअस्तुहर्यतइतिसूक्तेइमंयंसृजेवचनइतिसप्तमीवाष्टमीवोद्वरतितरोभिर्वोविदद्वसुमित्युत्त
मामुद्वरतिंयोराजावर्षणीनामित्येकादशीतंवोदस्ममतीषहमानोविश्वासुहव्योयाइंद्रप्रभुजआसरइतिनवसूद
होहः॥१०॥ओह्योहीत्रावृतीतिर्यइंद्रसोमपातमइतिसूक्तेतमुस्तुषिप्रगायतेत्युत्तमामुद्वरतींद्रायसामगायतः

सखायऽआशिषामहीतितिस्रऽउत्तमाऽइडरतिर्यएकऽइद्विदथेऽआयाह्यद्विभिःसुतंयस्त्यछंबरंमदइतिंत्रयस्त्रू
वाणाय्यत्रैःसंपदोद्विहाःसप्तसप्तगायत्र्यःषड्जध्वुष्णिहोऽष्टावंति।।यदिंद्राहंयथात्वंप्रसंम्राजंवर्षणीनामितिसूक्तं
उत्तरस्योत्तमेऽइडरतिंवाचेहस्यायशवेऽइंयुत्तमामुदइतिसूक्तंकल्पमूतयइतित्रीण्येंद्रसानसिंरयिमितिसूक्तंयत्रा
नयत्सप्तवतरइतितिस्रऽउत्तमाऽइडरतिरेवतीर्नःसधमादइतितिस्रःसूक्तेहाऽइत्येतास्तिसस्त्रश्चीतयंःसर्वाऽ
ऋचोऽनमशीतयऽइत्यंशवेवितिवऽइःसनितःसुसनितरित्येतदंतेदंदरिक्षाऽइतिद्विपदानूनमत्येसेकपदाताऽ
स्यसूदऽइहसऽइत्येतदंतःसूदहोहाःसूदसोहांः।।११।। ।।इतिपंचमोपनिषत्समाप्ता।।ध्यायः।। ।।पुरूऽएंऽइत्रयी
पुवंसुनऽइत्येतस्याऽईचीगायत्रीकारंमुत्तरमुत्तरस्यानुष्टुपकारंप्रागुत्तमायाःपदोमहेमंदमानायांधसऽइति
निविद्धानंवनेनवायोन्यधामिवाकंयेजानएवप्रथमोमनस्वानितिंतेऽतरेणाह्यर्वाऽइंपवंधुरेष्ठावि
धुंदाणंसप्तनेबहूनामित्येतद्वयंनेदशतीनामिंद्रीणांविष्णुक्रमतीनांबृहतीसंपन्नानौपावतीरव ३८

पेरंस्तावंत्यूर्ध्वमायुषोवर्षाणिनिजीविषेत्संवत्सरात्संवराऽइतोनवोत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमिंद्रोविश्व
विराजतीत्येकपदेऽइंविश्वाअवीवृधन्त्रिसानुष्टुप्तेतस्यप्रथमायाःपूर्वमर्द्धेनौस्तोत्रेणाऽईचैनोत्तरस्याः
पूर्वमर्द्धंचैवतिष्ठजतिपादेःपादानुष्टुप्कारंप्रागुत्तमायाःपूर्वस्मात्पूर्वस्माद्दईवोदुत्तरमुत्तरमर्द्धंचैवयु
तिष्ठजतिप्रकल्प्यायोषःपिबासोमंमिंद्रमंदतुत्वेतिषडृचोनिष्टईऽइमदेनेअकारीत्येतस्यवतसःप्रस्तो
तमाभुपसंतत्सूपेतमयापरिदधातिपरिहितऽक्थेऽक्थसंपदेऽजपशुक्थवीर्यस्यस्थानऽक्थेऽ
हः।।१०।।मूर्द्धलोकानामसि।।वाचोरसःप्राणोजःप्राणस्यायतनंमनसःसंवेशऽश्रोत्रस्यप्रतिष्ठाहृदयस्यसंवेशऽइंद्रःकर्मोक्षितमसीतंवोमा।।ऋतंसत्यंविजिज्ञाचैवावनमतोवाचोविभुः
सर्वस्मादुत्तरंज्योतिरूर्ध्वःप्रतिवादःपूर्वसर्वंवाक्यंगवीक्षसुसन्निलंधेनुपिन्वति।।चक्षुःश्रोत्रंप्राणः
सत्यसंमितंवाक्यमूतंमनसोविभूतंहृदयंब्राह्मणाऽतृमनश्चुक्षेवर्षपविंत्रंगोसगंएथिव्युपरंवस्ना

वाप्तितमंतएसत्विंडज्येष्ठंसहस्रधारमयुताक्षरममृतंदुहानं॥एतासउक्थमृतयएतावा वोविभूतयः॥ताभिर्मइहधुक्ष्वामतस्यश्रियंमहीं॥प्रजापतिरिदंब्रह्मवेदानांससृजेरसं॥तेनाहंविश्वमाप्यांसं सर्वान्कामांदुहांमहत्॥सूर्मुवःस्वस्त्रयोवेदाःसि॥ब्रह्मप्रजांमेधुक्ष्व॥आयुःप्राणंमेधुक्ष्व॥पशून्त्रिवृतं मेधुक्ष्व॥श्रियंयशोमेधुक्ष्व॥लोकंब्रह्मवर्चसमन्नंपयइसमृद्धिंमेधुक्ष्वेतिवाचएत्यध्वर्युमनुदक्षि णस्यमवत्सोमुक्थशायजसोमस्येतीज्यायेसंप्रेषितेपिपशामहइत्यागूर्यनित्यंयेवयजतिव्यवा न्येवानुवषट्कृतोयुक्तेवषट्कारानुमंत्रणंमहरत्यध्वर्युरुक्थपात्रमतिग्राह्यांश्रमसांश्चप्रक्षंप तिरव्यायहोतापाहप्रेरवादवरोहत्यथैतंप्रेरवंप्रत्यंचमवबर्भतिपत्नीसंनह्यतिसंनह्यविष्यंतंनोपह निष्यसीतिप्रेरवस्यायतनंआसीनोहोतापक्षयत्यथैतदुक्थपात्रंहोतोपसृष्टेनजपेनपक्षयतिवा गृहीसोमस्यतृप्यतु॥सोमोमेराजायुःप्राणायवर्धतु॥समेप्राणःसर्वमायुरेहांमहदित्युत्तमादासिप्ल ३९

विकांतृतीयसवनमन्यदेश्वदेवात्रिविद्यानादस्यवामस्यपलितस्यहोतुरितिसलिलस्यैर्घतमसंएकच त्वारिंशतमानोभद्रीयंचतस्यस्थानंएकाहिकोवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरेत्यवेतत्वेघशायत्रीयमग्नेत वश्वोदेवयइतिषट्स्तोत्रियानुरूपौयदीवांदेमूपसीषुचेत्स्तुवीरंनाग्निंत्रस्वइत्रिरितितावतीरनु रूपःसंपन्नंमहावतंसंतिष्ठतेइदंमहरग्निष्टोमोपथाकालमवमूर्थंप्रेरवंहरेयुःसंदेहपुर्लसीः॥१३॥ना दीक्षितामहावतंगंसेनानयोनपरसेनासंवत्सरइत्येकेकामंपित्रेवाचार्यायवागंसेदात्मनोहैवास्यतच्छ मंभवतिहोतृशंसेषूक्थशायजसोमस्येत्येकेषंसनाराशंसेघनाराशंसेषुवाहोत्रकाणामुक्थशायज सोमानामितितद्दहैनांनतेवासिनेब्रूयान्नासंवत्सरवासिनेनोएवासंवत्सरवासिनेनाब्रह्मचारिणो नासब्रह्मचारिणेनोएवासब्रह्मचारिणेनानक्षित्रायनोतेदेयंनमूयःसकृदृष्टनादृग्भिन्नादोदयावएकए कस्मैब्रूयादितिहस्माहजीवतूकर्णोनिवत्सेचनतृतीयइतिनक्षिष्टंक्षिष्टतेनेवृजन्वृजतेनशयानो

श्यानार्यनोपर्यासीनउपर्यासीनार्योधएवासीनोधआसीनार्यं नावहृद्धीनप्रतिस्तृणीनातिवीतो
नांकंकृत्वोर्ध्वंशुरनपश्चितोधीयीतनसंमांसमुक्तानलोहितंदृष्ट्वानगतासुंनावद्यमाक्रम्यनाक्रानाभ्या
ज्यनोन्मृदनंकारयित्वानस्नापितेनकारयित्वानस्त्रीवानवणिकेनानुलिप्यनसुजनमपिनद्यनस्त्रिय
मुपगम्यनोच्छिष्टवानवलिखन्नेदमेकस्मिन्नहनिसमापयेदितिहस्माहगातूकएयैःसमापयेदितिगाल
वोयदन्यत्साङ्गंचाधीतियैःसमापयेदेवेत्याग्निवेश्यायनोन्यमन्यस्मिन्देशेग्रामयमानइतियत्रेदमधी
यीतनतत्रान्यदधीयीतयत्रेदमधीयीतकामंमिदंतमाधीयीतनेदमनधीयन्स्नातकोभवतियद्यप
न्यद्वृद्धधीयानेवेदमनधीयन्स्नातकोभवतिनास्मादधीतात्प्राद्येद्यद्यप्यन्यस्मात्प्राद्येन्नैवास्मात्प्र
राद्येन्नोएवास्मात्प्राद्येदस्माद्धेनप्राद्येदलमात्मनइतिविद्यादलंमत्यंविद्यान्नेदंविदनिदंविद्यासमुद्धि
र्नेनसहस्रंजीतेनसधर्मादीस्याद्ध्यातःस्वाध्यायधर्मैर्व्याख्यास्यामउपपुराणेनापीतेकल्पेदकेपूर्वेद्यु ४०

नसंमिन्नासुछायास्वपराह्णेनाधूम्रेमेघेपतत्सुविषमेविरात्रेवैदिकेनाध्यायेनांतरियान्नास्मिन्क
र्मावदेतन्नास्यराजन्वनंवकीर्तयिष्येन्नदितिवाएतस्यमहतोभूतस्यनामधेयंयोस्येतदेवंनाम
वेदंब्रह्मभवतिब्रह्मभवति॥१४॥ ॥इत्याश्वलायनब्राह्मणेपांचमोपनिषत्तृतीयोध्यायः॥
अग्नेर्वैवेदः॥नादीक्षितोमहावतंसंसेत्॥७५॥मूर्द्धालोकानामसि॥७४॥ध्रुवः॥७३॥औक्षीहोतृचाशी
तिः॥७२॥बार्हतीतृचाशीतिः॥७१॥गायत्रीतृचाशीतिः॥७०॥राथंतरोदक्षिणःपक्षः॥६९॥गरुत्वान्॥६८॥
तदिदासमुवनेषुज्येष्ठं॥६७॥प्रस्तोतारंसंशास्ति॥६६॥निष्क्रीतेप्रेंखेहोता॥६५॥यथेतंसदःप्रसर्पति॥६४॥
उपाकृतेस्तोत्रे॥६३॥महीतस्यपेचविंशतिसामिधेन्यः॥६२॥विदामघवन्विदा॥६१॥अथहास्मैएतद्धृष्टा
हारितोवाच॥६०॥अथखल्वियंसर्वस्येवाउपनिषत्॥५७॥दुग्धदोहाअस्यवेदाभवंति॥५८॥चत्वा

रःपुरुषादृतिबाध्वःपश्णाअथकौंठरव्यःपद्मप्राणोवंशइतिस्थविरआकल्यःपशुभ्यआदृहदयंतरयो
रूपेण॥५४॥अथखल्वाहुर्निर्मुतवक्राः॥५३॥अथातोनुव्याहाराः॥५२॥अथातोनिर्मुक्तप्रवादाः॥५१॥
अथशाकल्यस्य॥५०॥अथातःसंहितायाउपनिषदम्॥४७॥वाङ्मनसिप्रतिष्ठिता॥४८॥कोयमात्मे
तिवयमुपास्महे॥४७॥पुरुषेहवाअयमादितोगर्भोभवति॥४६॥सईक्षतेमेनुलोकाअलोकपालाश्च
॥४५॥ताएतादेवताःसृष्टाः॥४४॥आत्मावाइदमेकएवाग्रआसीत्॥४३॥तदैतेश्लोकाः॥४२॥तद्धाइ
दंबृहतीसहस्रंसंपन्नंतद्यत्रःसइदः॥४१॥तद्धाइदंबृहतीसहस्रेसंपन्नेतस्यवाएतस्य॥४०॥तद्धाइदंबृह
तीसहस्रेसंपन्नेतदेतदेके॥३९॥योहवैयज्ञेयज्ञेवेद॥३८॥सएषपुरुषःसमुदः॥३७॥तस्ययआत्मान
मात्मविस्तरंवेद॥३६॥योहवाआत्मानंपंचविधमुक्थंवेद॥३५॥तद्धाइदंबृहतीसहस्रंसंपन्नंतस्यानि ४१

व्यंजनानि॥३४॥विश्वामित्रंह्येतदृषयःसंसिष्यंतं॥३३॥एषउएवविश्वदाजः॥३२॥एषहूंश्लोकम
न्याश्चपुरुषरूपेणयएषतपति॥३१॥आपःइत्यापइति॥३०॥अथातोविभूतयोस्यपुरुषस्य॥२९॥
तस्यवाक्प्रतिर्नामनिद्यमानि॥२८॥तंदेवाःप्राणयंत॥२७॥तेभ्यएतदाप्यंप्रायच्छत॥२६॥अथातो
रेतसःसृष्टिः॥२५॥उक्थमुक्थमितिवेप्रजावदंति॥२४॥एषपंथाएतत्कर्म॥२३॥तत्सवितुर्वृणीमहे
द्यानोदेवसवितरिति॥२२॥प्रवोमहेमंदमानायांधसइति॥२१॥वयंसोमव्रतेतनूनामितिं
सोमति॥१७॥अथातोदक्षिणःपक्षः॥१८॥अथसूद्दोहाः॥१७॥तानेनविरेतिप्राणोवैनदः॥१६॥ ६
तद्दासभुवनेष्वेष्ठमितिप्रतिपद्यतेयद्वैज्येष्ठं॥१५॥तदितिप्रतिपद्यते॥१४॥तानेनविरेहेतिपुरु
षोवैनदः॥१३॥तद्दासभुवनेष्वेष्ठमितिप्रतिपद्यतएतद्वावभुवनेष्वेष्ठं॥१२॥तदितिप्रतिपद्य
ते॥११॥तद्दाहुःकेतस्याङ्कःप्रतिपदिति॥१०॥हिंकारेणोतद्दःप्रतिपद्यतेत्याहुः॥९॥अरंमाउप

रिसूमेःप्रेंखस्यादित्याहुः॥८॥तदाहुःकिंप्रेंखस्यप्रेंखत्वमिति॥७॥असत्सुमेजलितःसाभिवेगःसत्यघृत
मितिशंसति॥६॥चत्वारश्चयश्चोतयेः॥५॥वायवायाहिदर्शतः॥४॥गायत्रंप्रातर्गेंकुर्यादित्याहुः॥३॥अग्नि
नरोदीधितिभिररण्योरित्यन्नाद्यकामः॥२॥अथमहाव्रतं॥१॥अथमहाव्रतेचत्वारि॥४॥आत्वार
थंचत्वारि॥४॥हिंकारेणोष्टौ॥८॥अथसूदोहास्त्रयः॥३॥वृंजेत्रयः॥३॥अथमहाव्रतंप्रथमंतदितिप्र
वोमहेद्वौ॥२॥एषपंथाष्टौ॥८॥एषइमंलोकंचत्वारि॥४॥योहवाआत्मानमष्टौ॥८॥आत्मविन्नयः॥
॥पुरुषएक॥१॥कोयमेक॥१॥वज्रएक॥१॥एषपंथाविश्वाभिर्नाम्नावेषट्॥२६॥अथातःसंहि
तायाःषट्॥६॥प्राणोदेवःषट्॥६॥अथातःसंहितायाअथखल्विपंद्वौ॥१२॥विद्यामघवंनेक॥१॥म
हाव्रतस्यषट्॥६॥यीवाःपंच॥५॥रुरुस्त्रयः॥३॥महाव्रतस्यैषिणीद्वेचत्वारि॥१४॥बिंदुमाधवा
यनमः॥सूमिमुपस्तृणोदग्नेरन्नानमन्नानमऋषिभ्योमंत्रकृद्भ्योमंत्रपतिभ्योनमोवोअस्तुदेवे ४२

स्यःशिवानःशंतमाभवसुमन्वीकासरस्वतीमातेव्योमसंहन्त्॥१॥मादंकर्णेभिःशृणुयामदेवाःभद्रंभ
द्रंनरंद्रग्नी॰ऋक्॥स्तुषेजनं॰ऋक्॥कयानश्चित्र॰॥२॥स्योनापृथिवि॥१॥उदितःशुक्रियेदधे॥त
महमात्मनिदधेअनुमामिंद्रियं॰मयिश्रीर्मयिपशवः॥सर्वःसप्राणःसबलः॥उत्तिष्ठांम्यनुमाश्रि॥
उत्तिष्ठत्वनुमायंतुदेवताः॥यदक्षुंचक्षुरिषितंमनः॥सूर्योज्योतिषांश्रेष्ठोदीक्षेमामाहिंसीः॥तच्चक्षु॥
ऋक्॥शन्नोमित्रःशंवरुणः॥शन्नोभवत्वर्यमा॥शन्नइंद्रोबृहस्पतिः॥शन्नोविष्णुरुरुक्रमः॥नमोब्र
ह्मणे॥नमस्तेवायोत्वमेवप्रत्यक्षंब्रह्मासि॥त्वमेवप्रत्यक्षंब्रह्मावदिष्यामि॥ऋतंवदिष्यामि॥सत्यंवदि
दिष्यामि॥तन्मामवतु॥तद्वक्तारमवतु॥अवतुमां॥अवतुवक्तारं॥ओमशांतिःशांतिःशांतिः॥सहनाववतु॥
सहनौभुनक्तु॥सहवीर्यंकरवावहै॥तेजस्विनावधीतमस्तुमाविद्विषावहै॥ओमशांतिःशांतिःशांतिः॥
वाङ्मेवप्रत्यक्षंब्रह्मावादिषं॥ऋतमवादिषं॥सत्यमवादिषं॥तन्मामावीत्॥तद्वक्तारमावीत्॥आवीन्मां॥

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

आवीहङ्कारं॥ओम्शांतिःशांतिःशांतिः॥ सहनाववतु॥सहनौभुनक्तु॥सहवीर्यंकरवावहै॥तेज
स्विनावधितमस्तुमाविद्विषावहै॥ओम्शांतिःशांतिःशांतिः॥वाङ्मेमनसिप्रतिष्ठिता मनोमेवाच्चिप्र
तिष्ठितमाविरावीर्मएधि॥वेदस्यमआणीस्थश्रुतंमेमाप्रहासीरनेनाधीतेनाहोरात्रांसंदधाम्यृतं
वदिष्यामिसत्यंवदिष्यामितन्मामवतुतद्वक्तारमवतुवक्तारं॥ॐ॥

LIBRARY OF THE BOMBAY BRANCH OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY